

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Pohledy pedagogů základních škol na nesezdané soužití

Vypracovala: Bára Hlavínová
Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Procházka, Ph.D.

České Budějovice 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Poděkování

Velice ráda bych poděkovala mému vedoucímu bakalářské práce PhDr. Miroslavu Procházkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a ochotu, kterou mi poskytl během psaní bakalářské práce.

Také děkuji za podporu při studiu mé rodině, za trpělivost a podporu po celou dobu studia. Poděkování patří i učitelkám ze základních škol, které mi poskytly rozhovor.

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je zjistit, jak pedagogové základních škol vnímají nesezdané soužití obecně a jak vnímají alternativní formy rodinných svazků u svých žáků. Práce se skládá ze dvou částí, teoretické a praktické. V teoretické části jsou vymezeny základní pojmy týkající se rodiny, manželství a nesezdaného soužití. Praktická část prezentuje výsledky kvalitativního výzkumu, který je realizován formou rozhovorů. Hlavní výzkumnou otázkou je: Jaký předpokládají vliv nesezdaného soužití na dítě pedagogové a jaký již ne? Výzkumný soubor tvoří učitelky základních škol. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že učitelky základních škol nesezdané soužití neodsuzují, ale většina zastává spíše tradiční model rodinného uspořádání. Učitelky se shodují, že pokud rodina vytváří pro dítě pocity bezpečí, jistoty, sounáležitosti a láskyplné vztahy, již není rozhodující, v jakém svazku partneři žijí. Dále z výsledků výzkumu vyplynulo, že dle pedagogů může mít nesezdané soužití vliv na dítě, zejména na dítě staršího školního věku. Dle pedagogů má nesezdané soužití vliv na psychiku, objevuje se zhoršení prospěchu a výchovné problémy. Dítě mladšího školního věku si nesezdané soužití rodičů ani neuvědomuje a nemá na něj negativní vliv, pokud jde o harmonické soužití.

Klíčová slova: rodina – manželství – nesezdané soužití – rodiče – dítě na základní škole

Abstract

The aim of the bachelor's thesis is to find out how primary school teachers perceive unmarried cohabitation in general and how they perceive alternative forms of family ties in their pupils. The thesis consists of two parts, theoretical and practical. The theoretical part defines the basic concepts related to family, marriage and unmarried cohabitation. The practical part presents the results of qualitative research, which is carried out in the form of interviews. The main research question is: What are the effects of unmarried cohabitation on the child that educators anticipate and what are they not? The research group consists of primary school teachers. The results of the research showed that primary school teachers do not condemn unmarried cohabitation, but most support the traditional model of family organization. Teachers agree that if the family creates feelings of security, security, belonging and loving relationships for the child, it is no longer decisive in which union the partners live. Furthermore, the results of the research showed that according to teachers, unmarried cohabitation can have an effect on the child, especially on a child of older school age. According to educators, unmarried cohabitation has an effect on the psyche, there is a worsening of benefits and educational problems. A child of younger school age is not even aware of the unmarried cohabitation of his parents and does not have a negative effect on him in terms of harmonious cohabitation.

Key words: family – marriage – unmarried cohabitation – parents – child in primary school

Obsah

Úvod.....	8
I. Teoretická část.....	9
1 Rodina.....	9
1.1 Definice rodiny.....	9
1.2 Typy a funkce rodiny.....	9
1.3 Význam rodiny při výchově dětí.....	12
1.4 Obraz současné rodiny s dětmi.....	13
2 Manželství.....	16
2.1 Definice manželství.....	16
2.2 Motivace k uzavření manželství.....	16
3 Nesezdané soužití.....	18
3.1 Pojem nesezdané soužití.....	18
3.2 Vývoj a historie.....	18
3.3 Motivace k nesezdanému soužití.....	19
3.4 Postoje k nesezdanému soužití.....	20
3.5 Typologie nesezdaného soužití.....	21
3.6 Nesezdané soužití versus manželství z hlediska stability.....	23
3.7 Legislativní stránka nesezdaného soužití.....	24
II. Praktická část.....	27
4 Cíl práce a výzkumné otázky.....	27
4.1 Cíl práce.....	27
4.2 Výzkumné otázky.....	27
5 Metodika.....	28
5.1 Kvalitativní výzkum.....	28
5.2 Charakteristika výzkumného souboru.....	28
5.3 Rozhovor.....	30

5.4 Průběh rozhovoru.....	30
6 Výsledky.....	31
6.1 Výsledky na základě rozhovorů s pedagogy ZŠ.....	31
6.2 Získávání informací o rodinném prostředí žáků.....	31
6.3 Přehled učitelů o rodinném soužití žáků.....	32
6.4 Změny rodinného prostředí.....	33
6.5 Vliv nesezdaného soužití rodičů na dítě.....	34
6.6 Vnímání odlišnosti svazku rodičů u žáků.....	36
6.7 Vyrůstání v neúplné rodině x nesezdaném svazku.....	38
6.8 Problémy související s výukou/výchovou dětí z nesezdaného svazku.....	40
6.9 Komunikace se žáky na téma rodina, manželství, nesezdané soužití.....	43
6.10 Vhodnost učebnic a vzdělávacích plánů.....	44
6.11 Názor na nesezdané soužití – výhody x nevýhody pro žáky.....	46
7 Závěry výzkumu a diskuse.....	48
Závěr.....	50
Seznam použitých zdrojů.....	51
Seznam příloh.....	53

Úvod

Téma nesezdaného soužití je v současné době stále aktuální a je mu věnována pozornost nejen v médiích, ale i v odborné literatuře. V České republice se s tímto jevem setkáváme zhruba od 90. let 20. století, ale v Evropě se tento trend začal vyskytovat ve větší míře už v 60. letech 20. století. Oproti dřívějším dobám, kdy soužití muže a ženy bez uzavření manželství bylo téměř nemyslitelné, je v dnešní době stále běžnější, že lidé dávají přednost společnému životu bez oddacího listu a to i v případě, že se z jejich vztahu narodily děti. Právě děti žijící v tomto typu soužití jsou objektem realizovaného výzkumného šetření.

Bakalářská práce se věnuje tématu nesezdaného soužití (kohabítace) z pohledu učitelů základních škol, z jejich poznatků jak dospívající děti vnímají nesezdané soužití svých rodičů a případným problémům z toho vyplývajícím.

V teoretické části je podrobněji objasněn pojem nesezdané soužití, jeho historický vývoj až po současnost, porovnání s dosavadním sezdaným soužitím. Zabývá se pojmem rodina, manželství, jejím významem pro vývoj dětí.

V praktické části jsou uváděny výsledky výzkumného šetření mezi učiteli 1. a 2. stupně základní školy, které bylo realizováno metodou polostrukturovaného rozhovoru a jeho cílem bylo zjistit, jaké existují rozdíly v názorech a pohledech učitelů na děti z rodin klasických (sezdaných) a rodin nesezdaných partnerů. Dále také jaké rozdíly mezi dětmi v této souvislosti učitelé vnímají a pojmenovávají.

I. Teoretická část

1 Rodina

1.1 Definice rodiny

V historii lidské společnosti jsou známy různé formy lidského soužití od pravěkých tlup, rodových společností až po vznik rodin. Rodina se tak stala základní jednotkou z vývoje společnosti.

Matějček (1994) definuje rodinu jako nejstarší lidskou společenskou instituci, která vznikla v pradávných dobách jednak díky přirozenému pohlavnímu pudu, ale především z potřeby své potomky chránit a připravovat je pro život.

Dunovský (1999, s. 91) uvádí: *„Rodina, snad jako nejstarší společenská skupina či společenství, nejtěsněji spjaté nejrůznějšími vztahy uvnitř i navenek – funkcemi, činnostmi, zabezpečujícími potřeby svých členů a společnosti jako celku, prochází celou svou historií neustálými změnami co do své velikosti, významu i začlenění do společnosti. Adaptuje se přitom na její nejrůznější proměny či vývojové stupně.“*

Rodina je nejdůležitější skupinou z hlediska socializace, provází člověka ve všech fázích jeho života. Podle Dunovského (1999) je obtížné přesně definovat rodinu, protože existuje v různých variantách. V podstatě se ztotožňuje s pojetím Giddense (2013), který definuje rodinu jako skupinu osob spojených přímým příbuzenstvím, jejíž dospělí členové a členky na sebe berou odpovědnost za děti.

1.2 Typy a funkce rodiny

Rozlišujeme různé typy rodin, nejvíce rozšířená je tzv. nukleární rodina – dva dospělí (otec, matka) a děti, žijící ve společné domácnosti. Dalším typem je rozšířená rodina, která obsahuje další příbuzné např. prarodiče, sourozence žijící ve společné domácnosti. Existují i rodiny neúplné, tzv. rodiny s jedním rodičem – ovdovělých či svobodných matek nebo rozvedených manželů.

V současné době s ohledem na měnící se poměry ve společnosti tradiční chápání rodiny jako soužití muže a ženy, kteří uzavřeli manželství, a jejich dětí, je překonáno, manželství tak není nutnou podmínkou pro založení rodiny. Rodinu mohou tvořit jak sezdané, tak nesezdané páry (stejného i opačného pohlaví).

Rozlišujeme pět typů rodin (Hamplová, 2007):

1. Tradiční úplná manželská rodina: rodiče uzavřeli sňatek před narozením dětí.
2. Manželská rodina, původně nesezdaná: rodiče uzavřeli sňatek až po narození svého prvního potomka.
3. Smíšená manželská rodina: muž a žena jsou oddaní, ale muž není biologickým otcem dětí.
4. Nesezdaná rodina: rodiče neuzavřeli sňatek a žijí v nesezdaném soužití.
5. Smíšená nesezdaná rodina: partneři žijí v nesezdaném soužití, muž není biologickým otcem dětí.

Pojem rodina lze vymezit i prostřednictvím jejích funkcí (Dunovský, 1999):

1. Biologicko-reprodukční funkce – udržení života početím a narozením nového člověka.
2. Ekonomicko-zabezpečovací funkce – netýká se jen oblasti materiální, ale postupně přechází do oblasti sociální, duševní a duchovní. (má tedy poskytovat svým členům životní jistoty)
3. Emocionální funkce – prostředí působící na city, umožňující citovou výchovu a oporu pro všechny členy rodiny.
4. Socializačně-výchovná funkce – opravdový zájem o dítě a kvalitní péče, interakce a vzájemné sdílení a ovlivňování vývoje.

Stále častější rodinný typ představují rodiny s jedním rodičem – neúplné rodiny. Jedná se o rodiny vzniklé rozvodem, rozchodem, ovdověním nebo o rodiny svobodných matek, které neuvažovaly o manželství. Rozdělují se do tří skupin (Campion, 1995):

1. Osamělé matky, kterým zemřel manžel, tedy vdovy s dětmi. Společenské postoje jsou k nim tolerantní, shovívavé.
2. Osamělé matky po rozvodu nebo rozchodu nesezdaných partnerů. Společenské postoje jsou ambivalentní (odsuzování, souhlas, kritika).
3. Osamělé matky, které záměrně chtějí být svobodné a dítě mají s mužem, se kterým nepočítaly pro trvalý vztah, řadí se sem i svobodné pěstounské matky.

Dříve byly svobodné matky odsuzovány, většinou to byly velmi mladé ženy, které podcenily možnost těhotenství. Nyní začínají v této skupině převažovat ženy středního věku kolem 35let. Jsou většinou ekonomicky zajištěné, úspěšné ve svém povolání a chtějí porodit dítě, dokud mají biologický čas. (Sobotková, 2012) V současnosti se tento typ neseťkává s odsuzováním společnosti, ale i s určitou nedůvěrou. Ovdovělé i rozvedené osamělé matky (viz 1. a 2. typ) se mohou setkávat s řadou problémů. Jsou to praktické otázky – finance, zaměstnání, chod domácnosti. Druhou oblastí jsou ostatní problémy – emoční stres, změny v sebepojetí a třetím problémem jsou vztahy. Problémy s dětmi, konflikty s bývalým partnerem, nejistota v hledání nového vztahu.

V případě osamělých otců s dětmi se vyskytuje daleko více problémů. Osamělým otcem se muž stává většinou, když matka dětí zemře, opustí rodinu nebo je kvůli závažné nemoci dlouhodobě – trvale umístěna ve zdravotnických zařízeních. Muž má obvykle menší praxi se zvládním péče o děti, domácích prací, o možných variantách dětského chování. Po stránce finanční na tom bývají osamělí otcové lépe než osamělé ženy, mohou tedy využívat placených služeb pro domácnost nebo k dětem. Většinou se ale stávají závislí na pomoci svých rodičů (prarodičů dítěte).

Dalším typem jsou rodiny homosexuálních partnerů. Pohled na homosexualitu během století prošel významnými změnami, přesto donedávna většina homosexuálních lidí svou orientaci skrývala ze strachu, že její zveřejnění by pro ně znamenalo ztrátu zaměstnání, rodiny, přátel a zůstali by tak nechráněni proti slovním a fyzickým útokům. Od konce 60. let 20. století se však k homosexualitě mnozí začali hlásit otevřeně. Mnohé země vydaly zákony na ochranu práv homosexuálů – např. v USA, v Jižní Africe. V Asii a na Blízkém výchově je homosexualita zakázána a trestána. Nejliberálnější zákony má Evropa. Homosexualita byla legalizována ve všech státech, proto mnoho homosexuálních mužů a žen může žít ve stabilních párových vztazích. Poněvadž ale většina zemí manželství mezi homosexuály stále neuzákonila, spočívají vztahy mezi gay muži a mezi lesbami spíše na osobním závazku a důvěře než na právním základě. V poslední době sílí v západní Evropě hnutí za zavedení registrovaného nebo

občanského partnerství. Je to svaz mezi dvěma lidmi stejného pohlaví, kdy mají obecně tatáž zákonná práva jako manželské páry – např. ve finančních záležitostech jako je dědictví, důchod, péče o děti, mají práva jako nejbližší příbuzní. V Evropě jako první r. 1989 registrované partnerství uzákonilo Dánsko a do r. 2000 následovaly Norsko, Švédsko, Island, Finsko. (Janošová, 2000) Právo na uzavření manželství homosexuálů zavedlo Nizozemsko r. 2001, Belgie r. 2003, Španělsko 2005. Německo, Francie a Velká Británie do r. 2005 registrované partnerství právně uznaly. V r. 2006 zavedly registrované partnerství Slovinsko a Česká republika. (Weiss, 2010)

Tolerance k homosexuálnímu soužití páru často opadne tehdy, když se to týká rodičovství, u veřejnosti se objevují pocity nepochopení, často i pobouření. Výchova dětí je v naší republice spojováno jen s tradiční nukleární rodinou, s výrazným podílem matky na výchovu dětí. Proto jsou lépe přijímány svazky lesbických párů, kdy má žena děti buď z předchozího heterosexuálního manželství, nebo je svobodnou matkou a žije v lesbickém vztahu. Další možností je adopce nebo pěstounská péče ženou, která svou homosexualitu tají. (Sobotková, 2012)

1.3 Význam rodiny při výchově dětí

Přestože rodina v historickém vývoji prošla mnoha změnami, zůstává i na počátku 21. století nepostradatelnou institucí nejen pro dospělého člověka, ale především pro dítě. Rodina stojí na počátku rozvoji osobnosti a má možnost ovlivňovat její další vývoj. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci. Rodina má rozhodující vliv na rozvoj osobnosti dítěte v oblasti tělesné, duševní, ale i sociální.

Lovasová (2005, s. 6) popisuje, že dítě si vytváří svůj vlastní vnitřní obraz světa odpovídající tomu, jak mu rodiče předkládají realitu a jak jej do této reality uvádějí. *„Rodina je mikrosvět, vzorová společnost, ve které si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie, které jsou pak rozhodující pro jeho orientaci ve společnosti, především v interpersonálních vztazích.“*

Stejný názor na význam rodiny má také Dunovský (1999). Podle něj se v rodině uskutečňuje společenská adaptace dítěte a jeho začleňování do společnosti. Z rodiny, sociálních vztahů v ní a způsobu výchovy pak bude vycházet, až založí svou vlastní

rodinu. Aby se dítě po všech stránkách optimálně vyvíjelo, musí být rodina (podle Lovasové, 2005) schopna uspokojit jeho základní potřeby:

- Biologické – řádná výživa, bydlení,
- Psychické – vědomí vlastní identity, podněty,
- Sociální – akceptování dítěte, láska, bezpečí,
- Vývojové – motivace rozvoje dítěte.

Matějček (1994) zdůrazňuje pět základních psychických potřeb, které by měla rodina přirozeným způsobem vytvářet:

- 1) Potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí – aby centrální nervový systém dítěte vydával patřičný výkon, musí být „bombardován“ podněty zvenčí,
- 2) Potřeba „smysluplného světa“ – aby se z podnětů staly poznatky a zkušenosti, musí v nich být určitý řád a smysl,
- 3) Potřeby životní jistoty – vytvářet vztahy k nejbližším lidem, kteří k dítěti patří,
- 4) Potřeba vlastní společenské hodnoty – potřeba být uznáván, oceňován,
- 5) Potřeba „otevřené budoucnosti“ – vytváření životní perspektivy, o něco se snažit.

1.4 Obraz současné rodiny s dětmi

Rodiny vychovávající děti v současnosti tvoří příslušníci generace z let 1986–1995, označené jako generace Y (tak ji nazval r. 1993 časopis Advertising Age), bývá také označována jako „internetová generace Jájínků“. Tato generace zažila od rodičů v dětství spoustu chvály a rozmazlování, nyní se tedy snaží hlavně užít si život, mít dost peněz na zábavu a budovat nové formy vztahů. Prostřednictvím internetu a virtuálního prostoru se zajímají o druhé, ale také o ekologii, chtějí žít ve světě, který nedeformovaly předchozí generace. Propagují nový způsob zdravého stylu např. veganství, vegetariánství. Preferují volnější vztahy, zábavu a volný čas, klidně se zadluží, hledají práci za hodně peněz. Odkládají sňatek, početí potomků, osamostatnění, odstěhování od rodičů, k nimž jsou stále méně tolerantní, ale jejich finanční podporu považují za povinnost.

Současný trend „neženit se, nevdávat se“ doznal v České republice sice mírného zpomalení, ale je stále populární. Z hlediska prožitkové kvality života v partnerství patří společný život bez institucionálního potvrzení k jednomu ze zásadních handicapů společnosti, stejně jako život v blahobytu, který podporuje individualizaci.

Trend „studuj, cestuj, pracuj na sobě, na děti máš ještě čas“ přináší pozitiva, ale také negativní důsledky. Když mladí lidé ukončí středoškolská (vysokoškolská) studia a zahájí „reálný život“, chtějí si ho co nejvíce užít a využít pro sebe. Nestrádají emočně ani společensky, zvykají si na volnost, životní styl, ve kterém nemusí o někoho nebo něco pečovat, mají odpovědnost jen sami za sebe.

Když se rozhodnou mít dítě, rodí se tedy rodičům, kteří nebyli zvyklí se omezovat ve svých zálibách, aktivitách, kariéře. Potřebují do svého zaběhnutého životního stylu dítě nějak začlenit. V první fázi je dítě určitou atrakcí, později kvůli požadavkům a časové náročnosti péče o ně bývá „brzdou“ v kariéře rodičů. Proto poměrně brzy po narození přicházejí na řadu chůvy, babičky a další řešení.

Později do výchovy aktivně vstupují náhradní informační zdroje, protože rodiče se nenaučili se svými dětmi hovořit. Významným informátorem i vychovatelem se stává televize, mobil, počítač. Rodiče za klad označují, jak jejich děti odmala zvládají práce s technikou, ale neuvědomují si, že tento trend směřuje k individualismu a sebestřednosti, nedá se tedy nazývat pokrokem ve výchově.

Světová zdravotnická organizace od r. 1960 celosvětově sleduje systematicky vývoj vztahu matka – dítě. Ten se neustále zhoršuje. (Svoboda, Jochmannová, 2015) Jako hlavní příčina bylo označeno zkracování mateřské péče o dítě v rané fázi jeho vývoje, kdy dítě přijímá podněty přes emoce prostřednictvím matky a otce. Toto působení nelze zajistit nějakými technickými náhradními stroji, přesto narůstá počet dětí, které nepoznaly větší emoční angažovanost rodičů ve výchově a zažívají pouze materiální blahobyt, který jim vytvářejí rodiče a označují ho za základ pro další rozvoj dítěte. Vedle materiálního blahobytu je kladen i důraz na význam vzdělání pro život člověka.

Vyrůstá generace, která je od mateřské školky vedena k výkonu. Jde o trend umísťovat děti do kroužků a všemožných aktivit mimo prostor domova, čas prožitý

s dětmi tak rodiče zkracují na minimum, hovory většinou na téma škola, výsledky, příkazy. „Obyčejné povídání“ s dětmi pokládají za ztrátu času a nedůležité, více se zaměřují na školní výkon dětí. Tento trend po r. 1989 výrazně zesílil, je zdůrazňován význam kvalitního vzdělání pro budoucí povolání, jeho finanční výhodnost a prestiž před manuální prací. (Svoboda, Jochmannová, 2015)

2 Manželství

2.1 Definice manželství

Manželství bylo a dosud je považováno za základ rodiny a rodinného života. Jde o svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví Občanský zákoník v zákoně č. 89/2012 Sb. *„Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc. Manželství vzniká svobodným a úplným souhlasným projevem vůle muže a ženy, kteří hodlají vstoupit do manželství.“* V § 697 tohoto zákona se dále uvádí: *„Manželé se mají nejen navzájem podporovat, ale mají vůči sobě také vzájemnou vyživovací povinnost v rozsahu, který oběma zajišťuje zásadně stejnou hmotnou a kulturní úroveň.“*

V sociologickém slovníku (Jandourek 2001, s. 148) je manželství definováno jako: *„Právní vztah zavazující muže a ženu ke společnému životu. V moderní západní společnosti je povolena pouze monogamie, ovšem s vyšší mírou tolerance k rozvodu a uzavření nového manželství.“*

Legalizace manželství se provádí občanským nebo církevním sňatkem. Manželé se stávají nepokrevními příbuznými a každý z nich získává další příbuzné od svého partnera. K uzavření manželství mohou vést i jiné důvody než výchova dětí a založení rodiny, jsou to důvody psychologické, zdravotní, ekonomické nebo sociální.

2.2 Motivace k uzavření manželství

Manželství zůstává pro mladé lidi stále nejrozšířenější a nejpreferovanější variantou partnerského života. Většina české populace přikládá manželství poměrně velký význam, tři pětiny respondentů podle ISSP 2002 si myslí, že lidé, kteří plánují mít děti, by měli vstoupit do manželství. (Chaloupková 2004)

Lidé uzavírají sňatek podle (Hamplová 2000, s. 75): *„Jako nejdůležitější důvody uváděli respondenti lásku a touhu po bezpečném zázemí a snahu, aby se děti narodily v manželství. Tyto tři důvody představují obecnější motivaci, na níž se shodnou muži a ženy.“* Lidé tedy vstupují do manželství z hlediska emocionálního, hledisko praktické zvažují až na druhém místě, uzavření manželství jim poskytuje finanční jistotu a právní záruky majetkových vztahů. Zvláště ženy považují finanční jistotu za důležitější než muži. Je to způsobeno tím, že zejména v době péče o malé děti jsou finančně závislé na

svých partnerech, obvykle podřizují svoji profesní kariéru chodu rodiny i za cenu nižších příjmů. Zanedbatelná nejsou také majetková hlediska.

Pohled na praktickou a finanční stránku manželství je odlišný podle vzdělání i věku žen. 95 % vysokoškolaček uvedlo citové důvody pro uzavření manželství, ostatní jen 80 % (Hamplová, 2000).

Tab. 1: Výroky hodnotící manželství (složení odpovědí v %)

Výrok		Ano		Ne	
		určitě	spíše	spíše	určitě
Obecně vzato jsou ženatí muži a vdané ženy spokojenější než svobodní	M	7	41	40	12
	Ž	10	39	39	12
Hlavní výhodou manželství je finanční jistota	M	7	29	43	21
	Ž	13	30	42	15
Hlavním důvodem uzavírání sňatků je mít děti	M	11	46	30	13
	Ž	11	45	30	14
Špatné manželství je lepší než žádné	M	3	3	20	74
	Ž	2	4	20	74
Manželství vždy omezuje osobní svobodu muže a ženy	M	15	41	36	8
	Ž	11	38	38	13
Člověk může být šťastný i bez partnera a bez dětí	M	16	41	33	10
	Ž	12	34	40	14
Pokud muž a žena neplánují dítě, je zbytečné uzavírat manželství	M	10	20	48	22
	Ž	6	17	50	27
Hlavní výhodou manželství jsou právní záruky majetkových vztahů	M	5	24	47	24
	Ž	5	27	44	24

Zdroj: Hamplová (2000, s. 71)

3 Nesezdané soužití

3.1 Pojem nesezdané soužití

Pojmem nesezdané soužití se označuje partnerské soužití bez uzavření sňatku, setkáváme se i s řadou dalších označení např. „manželství na zkoušku“, kamarádké manželství, společné soužití, nejčastěji nesezdané soužití (nesezdaná kohabitance), rozšířený je i termín „život na psí knížku“ (Rabušic, 2001) nebo „žití na hromádce“.

Rabušic (2001) definuje nesezdané soužití jako formu soužití dvou jedinců opačného pohlaví, kteří žijí ve svazku podobném manželství, to je, že mají spolu intimní vztahy, společně bydlí a hospodaří, avšak nejsou oficiálně sezdáni.

Český právní řád termín nesezdané soužití nezná – nedefinuje. Pro vznik i zánik nesezdaného soužití není třeba splnění řádných formálních podmínek.

3.2 Vývoj a historie

V Evropě po staletí pod vlivem církve vládla v partnerských vztazích přísná monogamie a zákaz sexu mimo manželství. *„Výběr manželského partnera byl v rukou rodičů, ať šlo o bohaté nebo chudé rodiny. Ti vybírali s ohledem na to, nakolik je uvažovaný partner vhodný z hlediska společenského postavení rodiny, jejího majetku a kultury. Náboženská víra vyžadovala trvalost manželství.“* (Možný, 2006, s. 21-22) Volné svazky vzniklé na základě citových vztahů mohly tedy existovat pouze ilegálně. Ke změnám došlo až v 19. století, kdy se volné svazky objevovaly ve větší míře zejména v lidových vrstvách, období romantismu vyzdvihovalo čistý cit a volný svazek za přirozený vztah.

Až do 2. poloviny 20. století převládal „zlatý věk nukleární rodiny“. Od té doby došlo v partnerských vztazích k významným změnám, manželství začalo ztrácet na významu a bylo nahrazováno nesezdaným soužitím. Tento trend se v 70. – 80. letech rozšířil ze Skandinávie do západní Evropy, v jižní Evropě (Portugalsko, Španělsko, Itálie) se objevil v menší míře na konci 20. století.

Česká republika se v období po 2. světové válce začala výrazně odlišovat od evropských demokratických zemí. Byl zde příznačný nízký věk vstupu do manželství, většina sňatků byla vynucena nebo zrychlena těhotenstvím partnerky, po sňatku následovalo v krátké době narození 2–3 dětí. V případě uzavírání prvních manželství

existovala výrazná podpora ze strany státu (výhodné novomanželské půjčky, snazší možnost získat byt, placená rodičovská dovolená, aj.). (Chaloupková, Šalamounová, 2004) Nesezdané soužití bylo společností tolerováno spíše u lidí, kteří už manželstvím prošli. Rozvod manželství se stal obecně přijímaným řešením neshod a rozvedená žena měla vyšší status než žena svobodná. (Kučera, 1994) Stala se rovnoprávným a autonomním právním subjektem vedle svého muže. Změnilo se rodinné právo týkající se sňatků, rozvodů, odpovědnosti rodičů. Zavedením antikoncepce bylo ženě umožněno rozhodovat o plánování rodičovství. I přes všechny zákonné úpravy zavádějící rovnost partnerů v manželství a rodičovství začal v 80. letech počet sňatků klesat. Ke změnám došlo po r. 1989, generace, které začaly dorůstat v nových ekonomických podmínkách, odkládají nebo odmítají vstup do manželství a rození potomků. Výrazně roste podíl dětí, které se rodí neprovdaným matkám, stále roste úroveň rozvodovosti. (Možný, 2006)

Mezi odborníky neexistuje jednotný pohled na to, čím jsou tyto změny způsobovány. Někteří považují za hlavní důvod současného vývoje změnu hodnotové orientace mladých lidí (svoboda volby, odpovědnost sám za sebe, odmítání závazků, neochota obětovat svou vlastní svobodu, měnit vlastní způsob života). Někteří sociologové zastávají názor, že za současnými změnami reprodukčního chování stojí především zhoršení ekonomických podmínek.

3.3 Motivace k nesezdanému soužití

Na rozšíření nesezdaného soužití měly vliv především sociální změny v posledních desetiletích. Došlo k modernizaci společnosti, s tím souvisí vývoj vzdělanosti, zejména mezi ženami, rostoucí emancipace žen a jejich ekonomická nezávislost a uplatnění na trhu práce. Liberalizace sexuálních norem, akceptování předmanželského sexuálního styku, možnost společného bydlení, nezávislost na rodičích vytvořily podmínky pro nesezdané soužití. Mladí lidé berou nesezdané soužití jako způsob, jak lépe poznat partnera, zda se hodí do role budoucího manžela. Umožňuje jim plynulejší adaptaci na společný život a přitom jim ponechává možnost volby, nepovažují ho za definitivní. Dále v něm oceňují i možnost snadného rozchodu.

Bologne (1997) spojuje rozšíření nesezdaného soužití s hlubokou proměnou lidského smýšlení, životního rytmu, životních koncepcí – jako je časté střídání

zaměstnání, bydliště – váhají s plány do budoucna. Hamplová (2000) uvádí jako důvod k výběru nesezdaného soužití možnost snadného rozchodu a to, že partnerům poskytuje nezávislost.

Nesezdané soužití podle názoru mladých lidí vzniká na základě pocitu vzájemné lásky, touhy trávit spolu co nejvíce volného času bez nějakých plánů do budoucna. Jestliže mají ekonomické podmínky, toleranci rodičů, společné bydlení, začínají si teprve vytvářet společný vztah. Ověřují si tedy v praxi své představy, ideály, musí řešit různé názorové střety. Teprve v průběhu soužití začínají uvažovat o rozdílu života v manželství a nesezdaném soužití. V případě převládajících neshod oceňují možnost snadného rozchodu, nepodřizování se právním podmínkám. Nesezdané soužití vzniká tedy většinou neplánovaně na základě milostného vztahu a jako vztah se dále vyvíjí. V některých případech se změní v manželství, v ostatních zůstane volným vztahem partnerů, kteří si chtějí zachovat svůj styl života.

Nesezdanému soužití dávají přednost lidé starší, rozvedení a ovdovělí, kteří už nechtějí měnit svůj styl života, mají špatné zkušenosti z předchozích manželství, nechtějí přijít o vdovský důchod, majetek a jiné důvody.

Podle průzkumů nesezdaného soužití u mladých lidí bylo nesezdané soužití nejrozšířenější u lidí s nižším vzděláním, kteří byli dříve ekonomicky samostatní než studenti – vysokoškoláci, kteří jsou déle závislí na svých rodičích. Nesezdané soužití dvou svobodných mladých partnerů jsou mnohem častější než u partnerů věkově starších. Souvislost mezi volbou manželství či nesezdaným soužitím bývá ovlivněna i náboženskou vírou rodin a jednotlivců. Lidé věřící vstupují častěji přímo do manželství než do nesezdaného soužití. Protože ale v posledních desetiletích došlo k oslabení vlivu autority církve a vlivu víry, objevuje se v menší míře nárůst nesezdaného soužití i mezi mladými věřícími.

3.4 Postoje k nesezdanému soužití

I v současnosti má převahu v mínění společnosti názor, že základem soužití by měl být manželský svazek a tradiční rodina. Zároveň stoupá tolerance vůči nesezdanému soužití a dalším alternativním formám partnerského života. Dlouhodobé nesezdané soužití bez záměru uzavřít sňatek má v obecném mínění menší podporu,

protože stále převládá názor, že děti by se měly rodit do manželství, které chápou jako stabilnější vztah, jenž přináší právní jistotu partnerům i dětem. Tento konzervativní postoj se výrazněji projevuje u starší generace zejména na venkově nebo ve věřících rodinách. Většinově je však společnost v názoru na nesezdané soužití liberální.

Tab. 2: Podíl respondentů, kteří souhlasili s danými výroky podle vzdělání (v %)

	Lidé, kteří chtějí mít děti, by měli uzavřít sňatek.		Je v pořádku, když lidé žijí spolu, aniž by plánovali sňatek.		Jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně	
	1994	2002	1994	2002	1994	2002
základní vzdělání	51,1	63,0	45,4	43,5	31,8	48,9
středoškolské bez maturity	71,2	60,6	51,1	55,1	27,4	39,1
středoškolské s maturitou	68,1	55,5	59,6	60,2	25,6	40,7
vysokoškolské	72,9	48,9	51,4	67,7	22,9	28,9

Poznámka.: Tabulka zahrnuje respondenty, kteří odpověděli „rozhodně souhlasím“ nebo „spíše souhlasím“.

Zdroj: Hamplová (2007, s. 37)

3.5 Typologie nesezdaného soužití

Nesezdané soužití může mít různé podoby, co do délky trvání, může být krátkodobé s plánem uzavřít manželství, nebo dlouhodobé bezdětné či s dětmi. Rabušic (2001) uvádí čtyři základní podoby nesezdaného soužití:

- 1) Soužití porozvodové – je soužití lidí, kteří prošli rozvodem a nemíní další manželství uzavírat.
- 2) Soužití snoubenecké – nastává u těch partnerů, kteří uvažují o tom, že se někdy v blízké či vzdálené budoucnosti vezmou (tento druh soužití je moderní variantou cesty do manželství).
- 3) Soužití dočasné – v případě mladých lidí, kteří teprve začínají svou milostnou a sexuální dráhu, a ještě nepomýšlejí na sňatek. Nahrazuje dobu „chození spolu“, nebo vzniká po rozvodu, kdy rozvedení ještě nepomýšlejí na nový sňatek, ale nechtějí žít sami, a tak si dočasně nacházejí partnera (tento vztah může končit rozpadem kohabítace a kohabítací další nebo manželstvím).

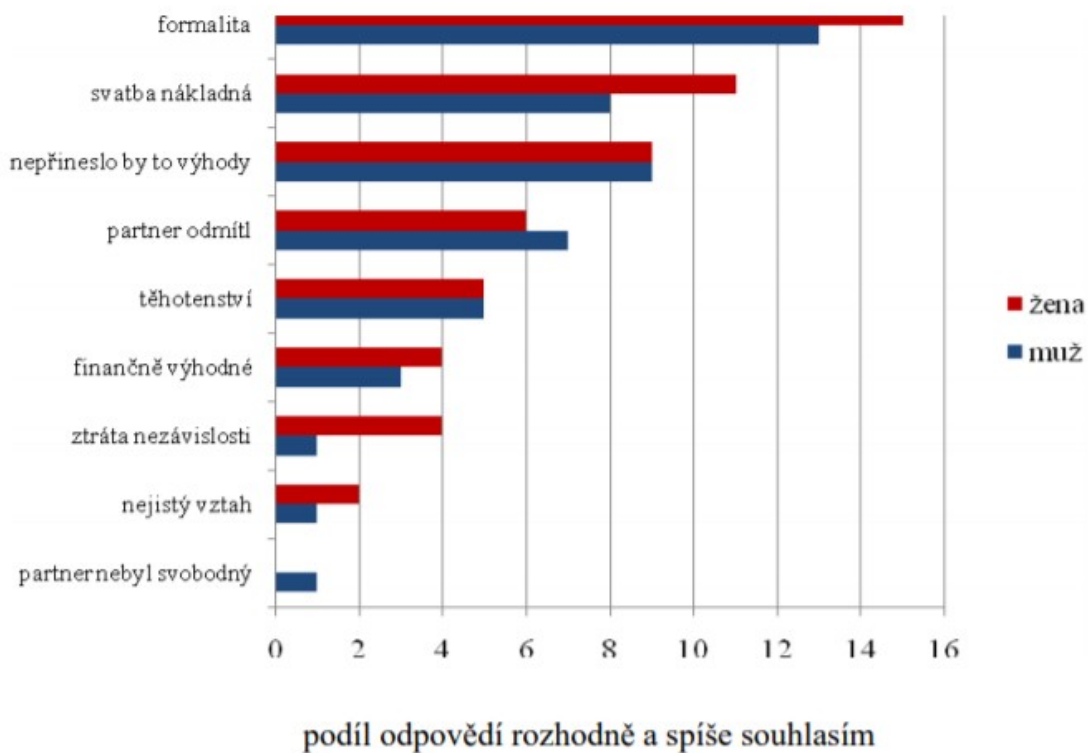
- 4) Soužití místo manželství – tedy soužití mladých lidí, kteří nemíní uzavřít sňatek. Je to forma vztahu rozvinutého skandinávského typu, v němž se rodí i děti.

Podle Vítečkové (2011) je možné na základě provedených rozhovorů, nesezdané páry s dětmi dělit na čtyři typy:

- 1) Programové rodičovství v nesezdaném soužití – nesezdaní dopředu plánovali mít dítě v tomto soužití a dopředu neplánují legalizaci svazku. Jedná se o páry s negativní zkušeností z předchozích vztahů, nebo o jedince s osobitým a nekonvenčním způsobem života.
- 2) Nesezdané páry plánující vzít se až po narození dítěte – páry se již dopředu domluvily, že nejdříve budou mít dítě a do jednoho až tří let po porodu uskuteční svatbu. Důvodem bylo čekání na otěhotnění, ale i romantická svatba za přítomnosti jejich dítěte.
- 3) Rodičovství v nesezdaném soužití s otevřenou budoucností – rodičovství nebylo předem plánováno. Partneři spolu začali žít, nyní mají dítě, ale nevidí důvod tuto situaci měnit. Svatbě se nebrání, ale zatím ji neřeší.
- 4) Kompromis – partneři se dohodli na určitém kompromisu, ale mají různé představy o podobě vztahu a plánování budoucnosti.

Důvody, proč partneři v nesezdaném soužití s dětmi neuzavřeli manželství, jsou ovlivněny hodnotovými a ekonomickými jevy, růstem individuace a důrazem na autonomii jedince, vzděláním, věkem, profesí.

Graf 1: Nesezdané páry s dětmi: důvody, proč partneři neuzavřeli manželství

Zdroj: Vítečková (2011, s. 111)

Vítečková (2011) popisuje důvody nesezdaného soužití, které byly zjištěny z kvalitativního výzkumu navazujícího na výzkum SEPM 2006. V tomto výzkumu byli dotazováni muži i ženy. Nejčastějším důvodem je názor, že manželství je formalita. K dalším patří situační bariéra – svatba jako nákladná investice je typická pro mladé svobodné páry. Dalšími důvody jsou „obava ze změny“ – ztráta nezávislosti, nejistota ve vývoji vztahu, finanční výhodnost.

3.6 Nesezdané soužití versus manželství z hlediska stability

V mínění společnosti jsou nesezdaná soužití chápána jako určité přechodné období s menší stabilitou, než je manželství. Absence svatby, nových příbuzenských vztahů k nestabilitě přispívá. Z hlediska stability, podle Rabušice (2001) u obou typů nebyl zjištěn výrazný rozdíl. Uvádí, že dochází ve stejné míře k rozvodům jako k rozpadům nesezdaného soužití. Jako významný rozdíl však uvádí ukončení svazku. Manželství zaniká rozvodem, který je právně vymezen a zákon určuje majetkové vyrovnání. Při rozpadu nesezdaného soužití nejsou taková pravidla vytvořena. Určitou roli hraje i čas ukončení, rozvodové řízení probíhá delší dobu, při níž může dojít

k dohodě o zachování manželství. Naproti tomu k nesezdanému soužití může dojít naráz odchodem partnera. Podle Giddense (2013) je dnes nesezdané soužití stále běžnější, přesto výzkumy ukazují, že manželství je stabilnější. Uvádí, že u dvojic v nesezdaném soužití je pravděpodobnost, že se rozejdou až čtyřikrát vyšší než u manželských. Nesezdané soužití je tedy vnímáno jako volnější svazek, což je považováno za výhodu tohoto soužití, cítí v něm volnost ve vztahu rozhodovat se svobodně, nevzdávat se své kariéry, zájmů, ekonomické samostatnosti. Je-li v nesezdaném soužití dítě, stává se pro partnery závazkem stejně jako v manželství.

Dle Hamplové (2007, s. 40) v rámci výzkumu *Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006* bylo u neprovdaných matek zjišťováno, proč neuzavřely manželství.

Uváděly tyto důvody:

- a) Manželství nepřináší v dnešní době žádné výhody.
- b) Ženy vědí, že svobodné matky mohou více spoléhat na sociální pomoc státu.
- c) V manželství je těžké si udržet osobní nezávislost a svobodu.
- d) Ženy mají problém najít vhodného partnera.
- e) Je to finančně výhodné.
- f) Dnešní manželství jsou nestabilní, chtějí se vyhnout komplikacím s rozvodem.
- g) Dnešní muži se nechtějí ženit.
- h) Dnešní ženy nepovažují přítomnost otce v rodině za důležitou.
- i) Pokud se dva lidé mají rádi, uzavírat manželství je zbytečné.

3.7 Legislativní stránka nesezdaného soužití

Český právní řád s existencí nesezdaných soužití (nevymezuje) počítá, ale nijak je nedefinuje ani mu neposkytuje právní ochranu. Rodinné právo definuje nesezdané soužití jako dlouhodobější vztah muže a ženy, kteří (nejsou manželi) neuzavřeli sňatek, ale žijí ve společné domácnosti a společně uhrazují náklady na své potřeby. Žijí-li v nesezdaném soužití (stejnopohlavní páry) páry stejného pohlaví, bez uzavření registrovaného partnerství, vztahuje se pojem nesezdané soužití i na ně. V některých

právních předpisech se můžeme setkat s termíny druh/družka, např. v zákoně o státní sociální podpoře, trestním řádě.

Zákon nijak nevymezuje vznik a zánik nesezdaného soužití – je to faktický stav, který vzniká okamžikem, kdy spolu dva lidé začnou žít ve společné domácnosti bez nutnosti uzavírání formálních podmínek. Stejně tak nesezdané soužití zaniká většinou rozchodem partnerů.

Mezi osobami žijícími v nesezdaném soužití neexistuje žádné právní pouto, což se projevuje v jejich každodenním životě. Nejsou oprávněni se vzájemně zastupovat v úředních jednáních bez poskytnutí plné moci partnera, nemohou být informováni o jeho zdravotním stavu.

Během trvání nesezdaného soužití ani po jeho zániku k sobě nemají vyživovací povinnost. S financemi hospodaří během trvání nesezdaného soužití podle dohody, která jim vyhovuje. Pro nesezdané soužití je charakteristická nižší míra finanční solidarity než v manželství. Ze sociologického průzkumu (Hamplová, 2015) dokonce vyplynulo, že každý osmý nesezdaný pár v ČR hospodaří s oddělenými financemi. Finanční solidarita má tendenci se zvyšovat s rostoucí délkou jejich soužití a také s narozením dítěte. Na nesezdané soužití se také nevztahuje bezpodílové vlastnictví jako v manželství, takže při rozchodu partnerů záleží na dohodě o rozdělení pořízeného majetku. Nedojde-li k ní, musí rozhodnout soud. Na partnery v nesezdaném soužití se nevztahuje v plném rozsahu ani dědické právo s ohledem, zda byli partneři svobodní, bezdětní, rozvedení atd. Při úmrtí partnera jim nenáleží vdovský/vdovecký důchod.

Narodí-li se partnerům v nesezdaném soužití děti, mají k nim rodiče stejný právní vztah jako rodiče v manželství. Konkrétně se jedná o práva a povinnosti spojená s osobností dítěte a práva osobní povahy (§ 856 Obč. z.), vyživovací povinnost a právo na výživné (§ 859 Obč. z.) a rodičovskou odpovědnost. V rámci dědického práva jsou děti z nesezdaného soužití zařazeny do první dědické skupiny stejně jako děti manželské. Právní řád tedy nečiní žádný rozdíl mezi dětmi manželskými a dětmi z nesezdaného soužití.

Náš právní řád sice nerozlišuje mezi manželskými a dětmi z nesezdaného soužití, ale v případě rozpadu manželství rozhoduje vždy soud o budoucím uspořádání

poměrů k dítěti, jinak není manželství rozvedeno. Rozchází-li se nesezdaný pár, mohou se rodiče dohodnout o uspořádání sami. Nemůžou-li se dohodnout nebo jejich dohoda neodpovídá zájmům dítěte, posuzuje budoucí uspořádání poměrů k dítěti soud. Právní úprava vztahů mezi rodiči a dětmi je tedy založena na existenci rodičovství, na formě rodiny nezáleží.

II. Praktická část

4 Cíl práce a výzkumné otázky

4.1 Cíl práce

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jak nesezdané soužití vnímají pedagogové základních škol, jaké existují rozdíly v názorech a pohledech pedagogů na děti z rodin klasických a rodin nesezdaných partnerů.

Dílčím cílem práce bylo zmapování zkušeností učitelů zapojených do výzkumu, které souvisejí s komunikací s partnery, rodiči žáků při řešení různých výchovných nebo výukových obtíží. Následně bude vyhodnocováno, jaké problémy společně řeší, jaká specifika případně vnímají a jak učitelé vyhodnocují rodinnou situaci žáka.

4.2 Výzkumné otázky

Byly zaměřeny na několik okruhů a to na zkušenosti při práci se žáky, spolupráci s rodiči, ostatními učiteli, popřípadě sociálními pracovníky. Dále na četnosti vhodnosti zpracování tématu rodina a nesezdané soužití v učebnicích.

1. Jak učitelé vnímají nesezdané soužití v rodinách svých žáků a ve kterém věkovém období pojmenovávají nejvýraznější specifika tohoto typu rodinného soužití? (1. a 2. stupeň ZŠ)
2. Jaký osobní náhled mají učitelé na různé formy rodičovského soužití na základě zkušeností z pedagogické práce?
3. Jaký názor mají učitelé na tematické zpracování problematiky rodinného soužití v učebnicích (vzdělávacích plánech)?

5 Metodika

5.1 Kvalitativní výzkum

Vzhledem k tomu, že cílem bakalářské práce bylo zjištění vlivu nesezdaného soužití na žáky ZŠ z pohledu pedagogů, bylo vhodné zvolit kvalitativní metodu výzkumu.

Dle Průchy, Walterové a Mareše (1995, s. 107) je „*kvalitativní výzkum druh pedagogického výzkumu, rozvíjený od 60. let. Hlavní znaky: zdrojem dat jsou přirozená prostředí, důraz je kladen na výklad zkoumaných jevů očima samotných aktérů; produktem je detailní popis jednotlivých případ.*“

Gavora (2000) uvádí, že hlavním rysem kvalitativního výzkumu je dlouhodobost, intenzivnost zjišťování a podrobný zápis (písemná forma, nahrávka), ze kterého vychází následná analýza zkoumaného jevu. Výběr zkoumaných osob je záměrný s ohledem, aby měly potřebné vědomosti a zkušenosti, na rozdíl od kvantitativního výzkumu, pro který je typický náhodný výběr. V neposlední řadě je výzkum také závislý na ochotě účastnit se výzkumu.

5.2 Charakteristika výzkumného souboru

Pro zjišťování potřebných údajů jsem zvolila pedagogické pracovníky ze dvou základních škol ve Strakonících. První škola se řadí mezi jednu z největších škol v Jihočeském kraji, navštěvuje ji přibližně 550 žáků. Druhou školu navštěvuje o něco méně žáků, přibližně 400. Do výzkumu byly zahrnuty odpovědi informantů – učitelů 1. a 2. stupně těchto škol. Výzkumný vzorek zahrnuje 8 pedagogů různého věku, rodinného stavu, rozlišení délky pedagogické praxe. Z důvodu zachování anonymity byla všechna jejich jména změněna. Výzkumný vzorek nebyl stanoven dopředu, ale byl upřesňován v průběhu výzkumu na základě získaných informací. Ve chvíli, kdy další rozhovory nepřinášely nové informace, ale došlo k potvrzování získaných poznatků, byl rozhovor ukončen. (metoda saturace)

Tab. 3: Shrnutí délky a stupně působení na ZŠ

Informantky	Délka praxe jako učitelka na ZŠ	Stupeň
Eva	3 roky	2.
Nina	25 let	1.
Hana	25 let	2.
Bohumila	18 let	1. a 2.
Magda	22 let	1.
Anežka	33 let	1.
Soňa	25 let	1.
Jaroslava	35 let	2.

Tab. 4: Počet dětí na ZŠ žijících v jednotlivých rodinách ve škole, kde probíhal průzkum

Třída	Počet dětí žijících v dané rodině			Celkem
	manželské rodiny	nesezdané soužití	neúplné rodiny	
1.	27	6	6	39
2.	38	9	3	50
3.	38	8	3	49
4.	26	6	5	37
5.	31	14	3	48
6.	28	10	2	40
7.	30	11	5	46
8.	18	8	7	33
9.	15	2	1	18
Celkem	251	74	35	x
% podíl	69,72 %	20,55 %	9,72 %	x

Poznámka.: Tabulka obsahuje údaje získané od informantek. Informantky charakterizují celkový přehled dětí podle typu rodinného soužití. Cílem přehledu je

objektivizovat zkušenosti s dětmi z různých prostředí tak, aby bylo patrné, jaká je míra zkušeností informantek s různými typy soužití.

5.3 Rozhovor

V tomto výzkumném šetření byla použita metoda polostrukturovaného rozhovoru, který díky otevřeným otázkám nabízí prostor pro volnou interakci mezi výzkumníkem a dotazovaným. Je možné přizpůsobovat rozhovor aktuální situaci, měnit pořadí otázek, popřípadě pokládat doplňující otázky nebo některé nezařadit.

Seznam otázek byl předem připravený, vycházel ze tří okruhů uvedených otázek. Při sjednání termínu rozhovoru byli pedagogičtí pracovníci s otázkami seznámeni, aby měli dostatečný časový prostor k seznámení s tématem rozhovoru.

5.4 Průběh rozhovoru

Jednotlivé rozhovory byly uskutečněny v období od ledna do února 2020, zvolenou technikou získávání informací byl polostrukturovaný rozhovor (viz příloha č. 1 – otázky). Rozhovory se uskutečnily v prostředí určeném informanty, většinou v základní škole, ve dvou případech v domácnosti informanta. Rozhovory probíhaly s každým informantem odděleně.

Na začátku rozhovoru byly učitelky seznámeny s cílem výzkumného šetření a požádány o záznam rozhovoru na diktafon. Většina upřednostnila rozhovor s písemným záznamem bez nahrávání. Z psychologického hlediska (pro lepší navázání kontaktu) je vhodnější zaznamenávání odpovědí až po skončení rozhovoru, přináší to ale nevýhodu zkreslení výsledků vlivem zapomínání. Po ukončení rozhovoru na základě stručných poznámek zapsaných v průběhu rozhovoru, jsem celý obsah rozhovoru zaznamenala a analyzovala.

6 Výsledky

6.1 Výsledky na základě rozhovorů s pedagogy ZŠ

Tématem bakalářské práce jsou pohledy pedagogů základních škol na nesezdané soužití. Cílem je zjistit, jak pedagogové základních škol vnímají nesezdané soužití. Účelem práce je hlubší poznání, zda děti z různých typů rodinného soužití podle názoru pedagogů vykazují odlišnosti v jednání, chování způsobené typem rodinného soužití.

6.2 Získávání informací o rodinném prostředí žáků

Všechny učitelky uvedly, že určitý přehled o rodinném soužití svých žáků mají. Nejvíce poznatků uváděly učitelky 1. stupně. K zápisu dětí do 1. tříd obvykle přicházejí oba rodiče, vyplňují s nimi údaje o rodičích – jejich jména a adresu bydliště. Při odlišnosti údajů zjišťují zákonného zástupce dítěte, popřípadě s kým dítě v rodině žije. Zdrojem dalších informací bývá při zápisu i přítomnost učitelek MŠ ze spádové oblasti, které rodinné prostředí většiny dětí znají podrobněji. Při zápisu dítěte do 1. třídy vyplňuje učitelka zápisový list žáka, kde jsou pouze uvedena jména rodičů, chybí jakékoli údaje o rodinném prostředí. Od 1. třídy je veden pouze elektronicky katalogový list, do kterého se zapisuje prospěch v jednotlivých ročnících od 1. až 9. třídy, stejně jako hodnocení chování a kázeňské tresty.

Učitelky 1. stupně obvykle vedou třídu od 1. do 3. třídy, za toto období tedy získávají o rodinném prostředí podrobnější informace většinou rozhovorem s matkou dítěte nebo od dítěte samotného. Učitelům 4. – 5. třídy, kteří třídu přebírají, většinou poskytují informace o rodinném prostředí žáků.

Starší učitelé s dlouholetou praxí uváděli, že dříve museli vést pedagogický deník na každého žáka, kde zaznamenávali údaje o rodině a změnách v ní, o zaměstnání rodičů, o sourozencích, zájmy, kroužky, charakteristiku žáka. To, že jim tato povinnost odpadla, hodnotí kladně z důvodu snížení administrativy, ale připouštějí, že pro uchování údajů význam měla. Jedna z učitelek uvedla, že na venkovské škole, kde několik let učila, měla nejpodrobnější informace o rodinném prostředí žáků od školnice a kolegyň, které tam trvale žily.

Učitelky 2. stupně uvedly, že existuje určitý rozdíl v zájmu diagnostikovat rodinné prostředí žáka. Učitel, který je pověřen třídnictvím, se o to snaží více. Pociťuje odpovědnost za žáky své třídy, ví, že bude pravidelně jednat s rodiči při konzultacích nebo třídních schůzkách, chce být připraven na případné konfliktní situace. Proto se většinou informuje u kolegů, kteří v minulých letech třídu učili. Informace o rodinném prostředí získává i přímo od žáka při osobním rozhovoru při řešení prospěchových či kázeňských problémů.

Učitelé, kteří nejsou pověřeni třídnictvím a vyučují určitý předmět v jednotlivých třídách, se o způsob soužití rodičů žáků začnou zajímat v okamžiku konfliktu se žákem, jinak uvádějí, že rodinnému prostředí žáka pozornost vůbec nevěnují (uvedla učitelka Tv). Na otázku, proč se začínají zajímat až při konfliktu, uvedli, že hledají možné příčiny nezvyklého chování žáka.

Za nejméně časté uvedli zjišťování typu nesezdaného soužití přímým dotazem při rozhovoru se žákem nebo rodičem z obavy, že bude považován za netaktnost nebo porušení práva na ochranu osobních údajů. Pokud by přímý dotaz použili, vždy jen ve spojení s řešením pedagogického problému ve prospěch dítěte.

6.3 Přehled učitelů o rodinném soužití žáků

Většina učitelek uvedla, že určitý přehled o rodinném soužití svých žáků mají, zejména učitelky 1. stupně. Učitelky se shodly, že si všímají, zda rodiče dětí jsou sezdáni či nikoliv, aby tak nedocházelo k různým nedorozuměním při jednání s rodiči. Jedna z informantek uvedla: *„Určitý přehled si vytvářím v průběhu 1. třídy a jak se třídou postupuji do vyšších ročníků, zjišťuji změny, zaznamenávám si je, abych předešla k různým nedorozuměním při jednání s rodiči. Dá se říct, že si vedu soukromý deníček žáků své třídy, kam si zapisuji své postřehy o žákovi. V posledních letech se vede katalogový list žáka elektronicky, jsou v něm jen základní údaje – jména rodičů, známky, kázeňská opatření, nic jiného. Se svými žáky jsem každý den minimálně tři roky, než zase přebírám prvňáky, dá se tedy říci, že je mám prokouknuté skrz naskrz.“* (Magda, 22 let praxe, učitelka 1. stupně)

6.4 Změny rodinného prostředí

Všechny učitelky se shodly, že ke změnám v rodinném soužití došlo, nepokládaly je však za výrazné, označily je za produkt doby, ve které žijeme v současnosti nebo za určitou módnost. Informanti hovořili o tom, že dříve ve třídách převažovali žáci z manželských rodin, jen malou část tvořili žáci rozvedených rodičů, žijící buď v neúplné rodině, nebo v nesezdaném svazku s nevlastním rodičem. Zajímavý byl názor informantky: *„Rozvody byly běžnou záležitostí, a proto nezbuzoval tento typ soužití rodičů zvláštní pozornost. To ale neplatí pro nesezdaná soužití mladých párů vychovávající dítě, nárůst je typický pro poslední dvě desetiletí, takže se ve třídách objevují i žáci z těchto svazků. Tím, jak svazků přibývá, stávají se běžnou záležitostí.“* (Anežka, 33 let praxe, učitelka 1. stupně)

Na otázku, jestli rozhodnutí rodičů žít ve volném svazku ovlivňuje jejich vzdělání, odpovídaly učitelky rozdílně. *„Myslím, že vzdělání to neovlivňuje, mám ve třídě děti vysokoškoláků i žáky rodičů se základním vzděláním, kteří žijí nesezdaně.“* (Nina, 21 let praxe, učitelka 1. stupně) Zajímavý byl další názor učitelky: *„...řekla bych, že to více ovlivnila rodina, ve které vyrůstali.“* (Jaroslava, 30 let praxe, učitelka 2. stupně)

Ostatní informantky se domnívaly, že je kohabitace spíše rozšířena u rodičů se středním vzděláním, ale nezaručovaly své tvrzení pro nedostatečnou znalost vzdělání rodičů. Uvedly, že rozhodnutí žít v nesezdaném soužití je vždy osobní záležitostí obou partnerů, jen oni znají důvod, proč v nesezdaném soužití setrvávají.

Proč změny forem rodinného soužití nepokládají za výrazné? *„Ve třídách stále převládají žáci z manželských rodin, často se stává, že partneři z nesezdaného svazku uzavřou sňatek před nebo při vstupu dítěte do školy.“* (Anežka, 33 let praxe, učitelka 1. stupně) Výraznější změnu vidí v typu nesezdaných svazků. Učitelky s dlouholetou pedagogickou praxí uváděly, že před 20 lety měly ve třídě žáky z manželských svazků a v menší míře z nesezdaného svazku rozvedených rodičů, zcela chyběli žáci z nesezdaného soužití mladých svobodných rodičů. Na otázku, proč přibývá žáků právě z těchto svazků, uvedla jedna z učitelek: *„Myslím, že je to přechodné období ve svazku rodičů, než si uvědomí, jestli spolu chtějí trvalé žít.“* (Anežka, 33 let praxe, učitelka

1. stupně) Další z učitelek uvedla, že je to určitá euforie z nové doby, vzpoura proti konvencím.

6.5 Vliv nesezdaného soužití rodičů na dítě

Podle mínění učitelek má rozhodující vliv na dítě prostředí, ve kterém vyrůstá, tj. fungující rodina vytvářející dítěti pocity bezpečí, jistoty, sounáležitosti a láskyplné vztahy. Může mu to poskytnout v plné míře i nesezdaná rodina stejně jako manželská. Rozhoduje způsob výchovy, charakter rodičů, vztahy mezi nimi, způsob, jakým se dítěti věnují. Dokladuje to jedna z učitelek srovnáním dvou dívek z odlišných svazků: „*Petra byla dost samotářská, ve třídě neměla kamarádky. Po čase se skamarádila s Janou, ke které jsem ji přesadila. Janini rodiče žijící v nesezdaném svazku svůj volný čas trávili s dcerou, jezdili na kole do přírody, stanovali, podnikali výlety, v zimě bruslili, lyžovali. Postupně do těchto akcí zapojili i Petru, oblíbila si je a v jejich rodině se cítila lépe než doma.*“ (Soňa, 25 let praxe, učitelka 1. stupně) V tomto případě podle mínění učitelky nesezdané soužití Janiných rodičů hodnotila mnohem lépe než manželský svazek Petřiných rodičů, kteří kvůli podnikání na Petru neměli čas.

Informantky uvádějí, že dříve veřejnost nesezdané soužití odsuzovala a označovala za nevhodné pro výchovu dětí. „*V současné době už je nesezdané soužití chápáno jako běžný způsob soužití. U žáků jsme se nesetkaly s žádnými projevy odsuzování, spíše s nezájmem o rodinný svazek svých spolužáků.*“ (Anežka, 33 let praxe, učitelka 1. stupně)

Vyrůstá-li dítě v nesezdané rodině s vlastními (biologickými) rodiči, učitelky nepozorují žádný rozdíl ve vlivu na dítě. Obzvlášť pro žáky mladšího školního věku je důležité, že v rodině žijí oba rodiče. Formální stránka soužití jejich rodičů je začíná zajímat při přechodu na 2. stupeň ZŠ, kdy už mají více vědomostí o manželství a nesezdaném soužití. Hledají vlastně vysvětlení, proč jejich rodiče zvolili danou variantu soužití. Učitelka občanské výchovy uvedla: „*Petrovi, jehož rodiče žijí v nesezdaném svazku, to vysvětlili rodiče tím, že ze dvou možností si vybrali nesezdané soužití proto, že svatbu pokládají za zbytečnou formalitu a na to, aby se měli všichni rádi, nepotřebují žádné potvrzení.*“ (Hana, 25 let praxe, učitelka 2. stupně)

Informantky komentovaly výstupy z rozhovorů se žáky na téma, v čem vidí výhody a nevýhody nesezdaného soužití. Dle učitelek žáci uváděli jako hlavní výhodu možnost nesezdaný svazek bez nějakých těžkostí ukončit, tzn., že rozvod v manželství chápou jako určitou obtížnou komplikaci. Za nevýhody uváděli jen to, že se musí řešit (jména) příjmení dětí. Nikdo neuvedl, že manželství poskytuje určité právní jistoty, z čehož informantky usuzují, že ani rodiče v nesezdaném svazku o tom s dětmi nemluví.

Učitelky 1. a 2. stupně ze zkušenosti uváděly, že vliv na dítě má tzv. „rekonstruovaná rodina“, když matka po rozvodu žije v nesezdaném svazku s novým partnerem, popřípadě partnery často mění. Dítě se obtížně vyrovnává s rozvodem rodičů, musí si zvykat na nového partnera své matky, a to vše se odráží v jeho psychice, v jednání, chování ke spolužákům, uvedla učitelka 1. stupně ZŠ na příkladu svého žáka. *„Kristiánovo chování se změnilo, když jsem ho upozornila na chyby v úkolu, rozplakal se, byl úzkostlivý, o přestávkách neběhal se spolužáky. Svěřil se mi, že tatínek od nich odešel a teď tam bydlí strejda Renda, který ho nemá rád. Při rozhovoru s maminkou mi potvrdila, že její partner je přísný a na děti není zvyklý, proto se ho Kristián bojí. Vyřešila to tak, že péči o Kristiána převzali prarodiče, kteří ho vyzvedávají ze školy, tráví u nich celé odpoledne a domů chodí jen spát, na víkendy si ho bere vlastní otec. Upozornila jsem je, že to nepokládám za správné řešení, souhlasila s tím, že si snad časem na sebe zvyknou. Na Kristiánovi je vidět, že citově strádá, chybí mu větší kontakt s maminkou, často za mnou chodí a svěřuje se mi s tím, co dělá u babičky a dědy, kam půjde s tatínkem a chtěl by, aby s nimi jezdila i maminka.“* (Anežka, 33 let praxe, učitelka 1. stupně)

Všechny informantky potvrdily, že rodinné prostředí má rozhodující vliv na žáka, v jeho chování a jednání učitel dokáže rozpoznat funkčnost rodiny ať u manželských nebo nesezdaných svazků. Jakmile se u žáků setkají s nějakými nečekanými reakcemi, projevy, problémy, je to pro ně signál, že se v rodině něco děje. *„Mladší žáci nemají zábrany svěřit se své učitelce, u starších žáků je to obtížnější, většinou se stydí svěřovat s tím, co je trápí. Na 2. stupni ZŠ, kde se ve výuce střídá řada učitelů jednotlivých předmětů, si hůře vytvářejí bližší osobní důvěryhodný kontakt, mají oblíbené, ale i neoblíbené učitele, někdy se raději svěří kamarádovi ve třídě.“* (Hana, 25 let praxe, učitelka 2. stupně)

Jedna z učitelek uvedla, že je důležité, v jakém věku žáka dojde ke vzniku nesezdaného soužití. Období po rozvodu rodičů a následné vytvoření nového soužití matky, s novým partnerem většinou vyvolá u žáků v pubertě nežádoucí projevy. „U Petra, žáka 7. třídy, došlo nečekaně k zhoršení prospěchu v polovině předmětů, o učivo nejevil zájem, dával okatě najevo, že je mu to jedno. Začal na sebe upozorňovat vulgárním mluvením, mezi spolužáky frajeřit, nehezky se vyjadřoval o matce. Když jsem to s ním probírala, řekl mi, že nový partner matky docela ujde, ale na matce ho štve, že si ho nastěhovala domů, proto jí děla naschvály. Byl to podle mě projev žárlivosti, nedokázal se vyrovnat s tím, že mu matka nevěnuje veškerou pozornost.“ (Hana, 25 let praxe, učitelka 2. stupně)

Informantky uváděly, že nesezdané soužití nevlastního rodiče má vliv na žáky ve svých počátcích, než se sžijí s novým partnerem matky, nebo tehdy, když mezi partnery dochází k neshodám. V reakcích žáků jsou podle informantů rozdíly. „U některých se to projeví zhoršením prospěchu, zhoršením chování, vulgaritou, drzostí, šikanou spolužáků, jiní se chytanou party starších, začínají kouřit, pít alkohol. U děvčat jsou projevy odlišné. Většinou ztrátu jistoty projevují samotářstvím, lítostivostí, uzavíráním do sebe, často také nezájmem o školní výsledky.“ (Soňa, 25 let praxe, učitelka 1. stupně) Učitelky se shodují na tom, že když dítě od malička vyrůstá v nesezdaném svazku rodičů ať vlastních nebo s nevlastním rodičem, má větší pocit jistoty a důvěry než dítě, které do nesezdaného soužití rodičů vstupuje jako starší, už je více kritické, srovnává, má určitou nedůvěru k trvalosti nového svazku, někdy tedy protestuje nevhodným způsobem. Zároveň zdůrazňují, že stejné znaky má i chování žáků z manželských svazků, kde se vyskytují závažné problémy soužití manželů nebo je zanedbávána výchovná funkce rodiny.

6.6 Vnímání odlišnosti svazku rodičů u žáků

Všechny učitelky se shodly na tom, že právě období vstupu dítěte do školy a průběh školní docházky je obdobím, kdy začínají děti vnímat odlišnost svazku svých rodičů. Už v průběhu 1. třídy, kdy se naučí číst a psát, zjistí různé odlišnosti, např. že tatínek a maminka mají různá příjmení, zatímco u jejich spolužáků jsou stejná. „Stalo se mi, že prvňáček se domníval, že nemá pravou maminku, když se jmenuje jinak než oni dva s tatínkem, ptal se, kdo je vlastně jeho maminka. Jeho spolužačka mu vysvětlovala, že je to tím, že neměli ještě svatbu.“ (Magda, 22 let praxe, učitelka 1.

stupně) Jestliže dítě nenajde vysvětlení v rodině, hledá ho ve škole u paní učitelky, nebo u spolužáků. Uvědomuje si i další odlišnosti v rodině, kde jsou nevlastní sourozenci nebo prarodiče. *„Nejednou jsme musely řešit spory mezi prvňáky, když se dohadovali, kdo má víc tatínek, babiček a dědečků.“* (Magda, 22 let praxe, učitelka 1. stupně) Někteří rodiče si tyto problémy uvědomují a rozhodnou se uzavřít manželství před vstupem dítěte do školy, aby nebylo ve škole zbytečně vystaveno zvědavosti spolužáků nebo určité frustraci.

Všechny učitelky se shodly, že pokud se rozhodnou rodiče žít dál v nesezdaném svazku, měli by včas dítěti vhodnou formou vysvětlit danou situaci a odpovídat na jeho otázky. Uvedly, že ony mohou být pouze prostředníkem mezi dětmi a rodiči při vyjasňování situace

Učitelky 1. stupně ZŠ potvrdily, že děti mladšího školního věku si neuvědomují, jestli jejich rodiče měli svatbu a žijí v manželství nebo v nesezdaném svazku. *„Tyto pojmy jsou zpočátku pro ně neznámé, vnímají pojem rodina, rodiče, děti a vztahy mezi nimi. Rozdíly v soužití si začínají uvědomovat postupně, dojde-li k určitým odlišnostem ve srovnání s jejich spolužáky. Osobně odlišnost svazku nepocítují.“* (Nina, Magda, učitelky 1. stupně)

Informantky uvádějí, že žákům 2. stupně ZŠ jsou pojmy manželství a nesezdané soužití známé díky vysvětlení rodičů, probíranému učivu, ale také prostřednictvím sdělovacích prostředků – tisku, televize, internetu. *„Tyto pojmy chápou jako dva běžné způsoby soužití lidí. V nesezdaném soužití nevidí žádnou abnormalitu, spíše zdůrazňují jeho výhodnost.“* (Jaroslava 35 let praxe, učitelka 2. stupně)

Tento poznatek získala učitelka 2. stupně ZŠ při diskusi v hodině rodinné výchovy na téma manželství, kdy polovina žáků dávala přednost nesezdanému svazku. *„Nejsou s tím problémy, nemusí se běhat po úřadech pro vyřízení svatby, a když to nebude klapat, nemusí se vyřizovat a platit rozvod. Tyto praktické důvody uváděli především chlapci.“* (Hana, 25 let praxe, učitelka 2. stupně) Zarážející je, jak uvedla jedna z informantek, že čtrnáctiletí žáci nemohou mít vlastní zkušenosti s „běháním po úřadech“, a přesto to vidí jako hlavní výhodu nesezdaného soužití, ale spíše papouškují mínění jiných. *„K tomuto tématu jsem považovala za nutné se v dalších hodinách vrátit*

a vysvětlit žákům, že tyto důvody pro nesezdané soužití určitě nejsou podstatné ve vztahu rodičů, a hlavně ve vztahu k dětem.“ (Hana, 25 let praxe, učitelka 2. stupně)

„Žáci žijící v nesezdaném soužití rodičů odlišnost nepocítují, pokud je rodina plně funkční, jsou v ní dobré vztahy mezi všemi jejími členy. Vnímají ovšem, že většina jejich spolužáků žije v manželských rodinách, hledají tedy odpověď na to, proč jejich rodiče neuzavřeli sňatek. Málokdy jim to rodiče dostatečně objasní, spíše je odbydou, takže starší žáci o tom raději nemluví, někdy máme i pocit, že se za to i stydí.“ domnívají se některé informantky. Někdy k tomu přispívají i názory starší generace, vplynulo to z vyprávění Jany ze 3. třídy. *„Jana se mi svěřila, že vždycky, když přijedou k babičce a dědovi, ptají se mamky, kdy konečně bude mít svatbu, že jim dělá jenom ostudu.“* (Soňa, 25 let praxe, učitelka 1. stupně) Jedna z učitelek označila otázku – Jak žáci vnímají odlišnost svazku, ve kterém jejich rodiče žijí – za nevhodně formulovanou, protože nemohou srovnávat s manželským svazkem rodičů, ve kterém nikdy nežili.

6.7 Vyrůstání v neúplné rodině x nesezdaném svazku

Učitelky uvádějí, že skoro v každé třídě najdeme dítě, které vyrůstá v neúplné rodině, převládají rodiny rozvedených matek před matkami otci ovdovělými nebo svobodnými. Model naší současné rodiny je postaven na soužití otce a matky, v neúplné rodině ale jeden chybí.

„Děti na 1. stupni ZŠ to velice citlivě vnímají, někdy k tomu bohužel přispíváme i my, když vyzýváme tatínky, aby se účastnili brigády na úpravu hřiště, nebo závodu draků. Jindy stačí povídání, co dělali s rodiči o víkendu, a už vidíme, jak dítě z neúplné rodiny zesmutní, že se také nemůže pochlubit tatínkem“ vysvětlují učitelky. Reakce dítěte na nepřítomnost otce v rodině je různá, buď je lítostivé, nebo uzavřené a o své rodině nemluví nebo naopak nedokáže být agresivní, protože se mu někteří spolužáci posmívají, že nemá tatínka. *„Samozřejmě se tomu snažíme zabránit, aby děti na sebe byly zlé, vysvětlujeme, zdůvodňujeme, dítě bráníme“* shodují se učitelky. Někdy se u těch, kteří tatínka mají, ale nestýkají se s ním, rozvine chorobná lhavost a dokážou si vymýšlet nepravdivé příhody z návštěvy u tatínka: *„Což byl případ Tomáška ze 2. třídy, v jeho podání tatínek figuroval jako všeznalec, všeměl a hrdina. Musela jsem řešit dilema, zda ocenit způsob jeho sebeobranu a tolerovat lež nebo ho kárat.“* (Soňa, 25 let praxe, učitelka 1. stupně)

Mladší žáci z neúplných rodin tráví ve škole víc času než ostatní, ve školní družině bývají jako poslední, doma jsou většinou odkázáni sami na sebe, protože matka na ně nemá tolik času, projevuje se to i ve škole – jsou uzavření, citliví, mají silnější citovou vazbu na matku než ostatní. Na otázku, zda nepřítomnost otce (matky) v rodině je rozhodující ve výchově dítěte, učitelky většinou odpověděly, že je důležitá, ale ne rozhodující: „*Mám ve třídě žákyni, která žije s matkou, nejsou s ní žádné problémy, je veselá, kamarádká, o tatínkovi mluví hezky, pravidelně se s ním stýká*“ potvrdila učitelka Magda. „*Martin ze 4. třídy také žije v neúplné rodině s matkou a mladším bratrem. Ve škole je neukázněný, roztěkaný, často zapomíná, pere se, má nepořádek ve věcech, musím ho neustále kontrolovat, často je vzpurný*“ uvádí další učitelka. Potvrzuje mínění ostatních informantek, že nejdůležitější je způsob a úroveň výchovy v rodině a povaha dítěte.

U starších žáků z 2. stupně ZŠ, kteří žijí v neúplných rodinách, citové strádání není znatelné nebo ho nedávají najevo, spíše se objevují záporné jevy. Většinou mají prospěchové problémy, využívají toho, že zaměstnaná matka má méně času kontrolovat jejich domácí přípravu, ani jak tráví volný čas. „*Řešili jsme problém záškoláctví u dvou žáků 8. třídy, předložili zfalšovanou omluvenku a místo vyučování se potulovali s partou starších kamarádů po městě, pravidelně kouří, pijí alkohol, oba rodiče zvýraznili spolupráci se školou i kontrolu.*“ (Hana, 25 let praxe, učitelka 2. stupně) Další učitelka uvedla, že i v její třídě policie vyšetřovala případ vandalství – ničení laviček a skleněných vývěsek na sídlišti, kterého se dopustila večer parta chlapců.

Informantky odmítly názor, že žáci z neúplných rodin jsou většinou problémoví chováním a horším prospěchem. Učitelka Eva se domnívá: „*Dle mého názoru tito žáci mají jen větší šanci se dostat do problémů, protože matka sama nestačí nebo přestává jejich výchovu zvládat. Zejména chlapcům v pubertě chybí mužský vzor, nejen pro pracovní návyky, ale i důležitou autoritu v rodině.*“ (Eva, 3 roky praxe, učitelka 2. stupně)

Zapojením nepřítomného rodiče do výchovy může být i střídaná péče, o kterou při rozvodu žádají matky z obavy, že samy nezvládnou výchovu dítěte. Ani jedna z učitelek ji při rozhovoru neoznačila ze zkušeností za přínos ve výchově. „*Dítě vlastně*

žije ve dvou domácnostech a každý týden si převáží všechny školní věci, pomůcky, potřebné oblečení. Změní se mu časový rozvrh, protože druhé bydliště je od školy více vzdáleno, musí třeba zvládat autobus, vlak. Musí se sžít s nevlastní matkou, sourozenci, je to prostě moc změn. Ve škole vidíme, jak se to odráží na jeho psychice, děti ve střídavé péči stále něco nemají. Buď sešit s úkolem, některé učebnice, přezůvky, jsou z toho nervózní, vyplašení, bojí se, že dostanou poznámku.“ (Soňa, 25 let praxe, učitelka 1. stupně) Jedna z učitelek se zmínila i o citovém šoku, který prožívala žákyně 2. třídy, když v nové rodině tatínka viděla, jakou pozornost a lásku věnuje nové manželce a její dcerce, bylo jí to líto a plakala, když se učitelce svěřovala.

Pokud jde o střídavou péči starších žáků, informantky prezentovaly názor, že střídavou péči zvládají lépe, co se týká převážení osobních a školních potřeb. V rozhovoru dále informantky popisovaly příčiny problémů vznikajících z nároků odlišného prostředí, co je běžné u matky, netrpí jim v rodině otce. *„Také jim vadí, že jsou neustále srovnáváni s nevlastními sourozenci, těm zase nevyhovuje, že se musí omezovat. Jednoho ze žáků ve střídavé péči štválo, že se stal především informátorem matky o novém manželství otce a že neustále otce kritizuje.“ (Jaroslava 35 let praxe, učitelka 2. stupně)*

Podle mínění některých učitelek soudy (i sociální pracovníci) při rozhodování o střídavé péči by měly lépe prověřovat vztahy mezi rozvádějícími se rodiči, aby se střídavá péče nestala nástrojem soupeření o přízeň dítěte nebo bojem proti druhému rodiči. Na otázku, jestli je pro dítě lepší vyrůstat v neúplné rodině nebo v nesezdaném soužití partnerů, jednoznačně učitelky odpověděly, že neúplná rodina je pro dítě ta nejhorší citová varianta. *„Sama jsem to zažila, maminka mi umřela, když mi bylo osm let. Celé dětství, mládí mi chyběla, záviděla jsem všem dětem. Vychoval mě tatínek s babičkou, ale nebylo to ono.“* řekla učitelka Hana. Informantky ve shodě hovořily o tom, že i přes počáteční problémy sžívání s novým partnerem matky (nebo partnerkou otce) si v nesezdaném soužití dítě zvyká a časem má bezpečný pocit úplné rodiny.

6.8 Problémy související s výukou/výchovou dětí z nesezdaného svazku

Informantky na tuto otázku reagovaly jednoznačně. Uvedly, že se jedná většinou o problémy nedostatečné domácí přípravy na vyučování, chybějící úkoly

a pomůcky hlavně u žáků z rodin, kde nevlastní rodič se do výchovy neangažuje a matka na všechno nestačí. Tyto problémy se postupně daří odstraňovat zvýšením kontroly od učitelů, pomocí spolužáků, jednáním s rodiči.

Za daleko závažnější označují informantky problémy výchovné. Vyskytují se i na 1. stupni ZŠ. Jak nejobtížnější ve své dosavadní praxi označila učitelka případ malé Terezy. *„Už ze školky přicházela s vizitkou hůře zvládnutelné dítě. V tom pokračovala i v 1. třídě. Odmítala pracovat a poslouchat učitelku, hystericky reagovala na napomínání, byla značně náladová. Rodiče odmítli vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně s tím, že Tereza prostě taková je a učitelka ji musí tak brát a přizpůsobit se. Pozvala jsem tedy psychologku přímo do vyučování, potom na konzultaci s rodiči, kde jim doporučila jiné výchovné metody. Přijala je pouze matka, otec ne. Zapojování Terezy do vyučování probíhalo pomalu, vyžadovalo hodně trpělivosti a důslednosti. Když mi rodiče po pololetí oznámili, že se stěhují do jiného města, docela se mi ulevilo.“* (Magda, 22 let praxe, učitelka 1. stupně) Byl to případ neexistence výchovy ze strany rodiny. Tereze bylo vše dovoleno, nebyla trestána, vždy se jí podřídili, aby měli klid, její afekty tlumili nevhodnými dárky. Spolupráce učitelky s nimi byla velmi obtížná.

Informantky uvádějí, že na 2. stupni ZŠ se vyskytují výchovné problémy u chlapců z nesezdaných rodin více než u děvčat. Uvádějí, že typický je věk 13-14 let tj. 7.-8. třída. Je samozřejmé, že problémy v tomto věku puberty jsou i se žáky z manželských rodin, ale tam podle mínění učitelek se na ně zaměřují oba rodiče, kdežto v nesezdaných svazcích, kde žák neuznává partnera své matky, odmítá ho poslouchat, je řešení obtížnější. *„Někdy nás zase partner matky žáka odkazuje při řešení problému na biologického otce, který žije daleko a spoléhá na bývalou manželku. Bohužel se také stává, že chuť řešit výchovný problém nemají oba partneři.“* (Bohumila, 18 let praxe, učitelka 1. a 2. stupně)

Informantky se shodují, že u nesezdaného soužití rodičů je důležité vědět, jak dlouho v něm žák s nevlastním otcem/matkou žije, jaké jsou jejich vztahy i vztahy s nevlastními sourozenci. Dle jejich zkušeností si malé děti si zvykají na nevlastního rodiče rychleji, starší jsou více kritičtí, nepřijímají ho bez výhrad, z toho pramení řada problémů, které se projevují i ve školní práci žáka. Učitelky potvrzují, že aby mohly

problémy řešit, musí mít základní informace o vztazích v rodině, z nichž zjistí příčiny nevhodného chování žáka.

„Navázat bližší citový kontakt s problémovým žákem nebývá vždy snadné, vyžaduje to značnou dávku taktu, diplomacie a trpělivosti“ přiznávají učitelky 2. stupně ZŠ. Nedařilo se jim to u dvanáctiletého Jirky. *„Až do 7. třídy to byl bezproblémový žák s průměrným prospěchem. Najednou začal v hodinách vyrušovat, úkoly plnil nedbale, nebo vůbec ne. Zesměšňoval učitele před spolužáky, musel mít vždy poslední slovo, aby se blýskl před spolužáky. Nepomáhalo napomínání, domluvy, tresty, choval se stále hůře. Při pohovoru s otcem jsme zjistili, že jsou rodiče v rozvodovém řízení a matka nastoupila do výkonu trestu. Otec voják z povolání si po čase našel partnerku, která se Jirkovi začala věnovat, ale on ji nepřijal. Dělal naschvály, rozdával svačiny, utrácel peníze za školní mléko a tvrdil, že mu rodiče nic nedávají, začal doma krást peníze. Ve škole konflikty se spolužáky neměl, o to víc se zaměřil na provokování některých učitelek, situace došla tak daleko, že jedna z učitelek se psychicky zhroutila, další odmítaly v Jirkově třídě učit. On se cítil jako hrdina před spolužáky. Díky zvýšenému úsilí třídní učitelky, výchovného poradce, psychologa a rodičů, se situace řešila, byl znám důvod jeho jednání. Trpěl nedostatkem lásky rodičů, učitelů, citové vazby mu scházely, chtěl si získat uznání a obdiv po svém. V dalším roce v Jirkově třídě učily starší zkušené učitelky, které se nenechaly vyprovokovat jeho chováním. Klidným přístupem, vymyšlením činnosti, za kterou by mohl být chválen, ho zapojovaly do vyučování, hodně si s ním povídaly o jeho pocitech, o vztahu k rodičům a Jirka se začala zklidňovat. Nestal se z něj vzorný žák, ale postupně ubývalo projevů jeho nekázně do přijatelné míry, takže základní docházku v naší škole dokončil, v paměti učitelů zůstane ale dlouhá léta. Domníváme se, že problémy s ním budou i na SOU, které mu otec vybral. Volil SOU s internátem daleko od místa bydliště, ale v blízkosti prarodičů Jirkovy vlastní matky, která nedávno zemřela. Domů Jirka jezdí jen občas. Rodiče v nesezdaném svazku to tedy vyřešili přesunutím výchovy na SOU a prarodiče.“* (Hana, Bohumila, učitelky 1. a 2. stupně) Obě informantky se shodly na tom, že děti hůře snášejí absenci citových vazeb v rodině, touží po uznání, možnosti se někomu svěřovat, po pocitu, že rodičům

i učiteli na nich záleží. To označují za prvořadé před nadměrným hmotným zajištěním dítěte.

Při řešení jakýchkoli problémů dítěte učitel spolupracuje s rodiči, někdy se s nimi dostává do konfliktu, protože mají odlišný názor na požadavky školy. Jejich nezájem o nápravu pak řeší výchovná komise školy ve spolupráci se sociálními pracovníky. Učitelky s dlouholetou praxí tvrdí, že dnes spoustu problémů snáze vyřeší s dětmi než s jejich rodiči, autorita učitele, vážnost učitelského povolání v očích veřejnosti značně upadla.

6.9 Komunikace se žáky na téma rodina, manželství, nesezdané soužití

Učitelky 1. stupně ZŠ uvedly, že mnohem častěji se v učebnicích objevuje téma rodina, a to především v prvouce. Je zpracováno tak, aby žáci znali jména rodičů, sourozenců, popřípadě prarodičů. Termín nesezdané soužití jako samostatné téma se v učebnicích 1. stupně nevyskytuje, učitel na něj narazí při komunikaci s jednotlivými žáky o jejich rodinách, kdy občas musí vysvětlovat rozdílná jména rodičů, střídavou péči, nevlastní sourozence, prarodiče. *„Někdy je to nad rámeček chápání prvňáčků, když Lucka v 1. třídě spolužákům vypravuje, že na víkend pojedou k druhému tatínkovi a k druhé mamince a se svou novou sestřičkou půjdou do ZOO“* vysvětluje učitelka Anežka. (33 let praxe, učitelka 1. stupně).

Pro učitele je to příležitost k objasnění pojmů nesezdané soužití, manželství. Zároveň učitelky přiznávají, že se tématu nesezdané soužití spíše vyhýbají, pokud přímo nevyplývá z učiva. *„Když jsme ve 2. třídě v prvouce hovořili o rodině, jedna z dívek uvedla, že její maminka bude mít svatbu a ona půjde za družičku. Za týden se chlubila s fotkami ze svatby svých rodičů. Aniž bych to dětem uložila, začaly přinášet fotky ze svatby svých rodičů. Několik rodičů z nesezdaného svazku si na mě stěžovalo, že necitlivě přistupuji k jejich dětem, když jim ukládám nesplnitelný úkol, protože oni svatbu neměli“* zdůvodnila učitelka, proč tématice volného soužití rodičů nevěnuje více času. (Nina, 25 let praxe, učitelka 1. stupně)

Informantky uvedly, že záleží jen na vyučujícím, chce-li téma rodina, nesezdané soužití se žáky komunikovat, nepotřebuje k tomu konkrétní téma v učebnici, lze využít i jiné předměty než prvouku, např. Vv, Hv, Pv. Není podstatné objasnit žákům rozdíly

mezi druhy soužití, ale zaměřit se na vytváření citových vazeb mezi členy rodin, odstraňovat sobectví dětí. „Dnešní děti tvrdě vymáhají na rodičích drahé dárky k narozeninám, Vánocům, a když se jich zeptám, co dají mamince – tatínkovi, odpoví, že nemají peníze, tak nic. Učíme je tedy, že existují jiné způsoby, jak obdarovat rodiče, prarodiče.“ uvedla učitelka Soňa. (25 let praxe, učitelka 1. stupně)

Na 2. stupni ZŠ nejvíce možností ke komunikaci na téma rodinného soužití poskytuje učivo občanské výchovy, českého jazyka, cizích jazyků. V ostatních předmětech záleží už jen na vyučujícím, zda chce tuto tematiku využívat a ve svém ŠVP si vytvoří možnosti.

6.10 Vhodnost učebnic a vzdělávacích plánů

Učitelky občanské výchovy na 2. stupni ZŠ uvádějí, že téma rodinné soužití je zpracováno v učebnicích občanské výchovy v dostatečné míře, aby dávalo možnost žákům pochopit trendy současného rodinného soužití se všemi odlišnostmi. Zároveň nabízí příležitost k besedám se žáky na toto téma, k zadávání konkrétních úkolů – referátů, kdy žáci ve skupinách zjišťují odlišnosti v právním postavení manželů a nesezdaných partnerů, právo dětí, povinnosti rodičů, jiné skupiny vyhledávají na internetu, v tisku případy zanedbávání rodinné péče. Velmi se jim osvědčily knihy Hravá občanská výchova, kde je přímo rozpracováno rodinné soužití.

Učitelky českého jazyka uvedly, že učivo jim nabízí spoustu možností se na témata rodinného soužití zaměřit, a to zejména v literární výchově nebo ve slohu. Při rozboru literárních ukázek v čítankách využívají např. autory Marka Twaina – Dobrodružství Toma Sawyera a Huckleberryho Finna, Karla Poláčka – Bylo nás pět, Markétu Zinnerovou - Tajemství proutěného košíku, Daniela Defoa – Robinson Crusoe, Seifertovy básně, většinu literárních ukázek z učebnice lze využít. Ve slohu lze využít skoro všechny slohové útvary, např. vypravování, popis, úvahu, dopis – při zadávání slohové různá témata, např. Naše dovolená, Nejkrásnější vánoční dárek, Naše rodina, Co mi rodiče vyprávěli atd.

„Při hodnocení vyberu několik nejzdařilejších prací, přečtu je sama bez uvedení autora a nechám je hodnotit třídou zejména po stránce obsahové – rozhovoří se

i ostatní žáci o svých rodinách, zážitcích, což mi jako učitelce rozšiřuje znalosti o jednotlivých rodinách.“ (Jaroslava 35 let praxe, učitelka 2. stupně)

„Pro podporu čtení jsme v rámci hodin Čj zavedli na naší škole tzv. čtenářské dílny. Je k tomu určená klubovna – dílna, kde si žáci vsedě v křesle, vleže na koberci, dvacet minut čtou tu svoji oblíbenou (přinesenou) knihu a ve zbytku hodiny odpovídají na zadanou otázku – např. co je tématem knihy, jaké problémy musí hlavní hrdina řešit, v jakém prostředí probíhá děj, jaká je rodina hlavního hrdiny a další otázky. Každá hodina dílny řeší odpovědi na stejnou otázku u všech žáků. Doma pokračují samostatně dál ve čtení a příští dílny odpovídají na další otázku. Učitel dosáhne toho, že jednak je přinutí číst knihy, jednak upoutá jejich zájem o čtené knihy spolužáků a zároveň učí mluvenému projevu při rozboru knih. Při položení otázky o rodině hlavního hrdiny knihy nenásilně hodnotí vliv rodinného soužití. Čtenářské dílny jsem zavedla v rámci literární výchovy pro nejvyšší ročníky ZŠ po zjištění, že někteří žáci vůbec nečtou. Připravila jsem seznam vhodných knih, rozdělila tématicky a nechala jim volný výběr. Tím je donutím přečíst za školní rok nejméně 3-5 knih“ objasnila učitelka Čj. (Jaroslava, 35 let praxe, učitelka 2. stupně)

„Téma Rodina je zpracováno i v učebnicích cizích jazyků, kdy se žáci učí v daném jazyce představit svou rodinu, jména a zaměstnání rodičů, své sourozence, bydliště, sami sebe a své koníčky“ uvedla učitelka Aj. (Bohumila, 18 let praxe, učitelka 1. a 2. stupně)

Učitelky uvedly, že na téma rodina, soužití komunikují se žáky především v rámci výuky v některých předmětech, dále mimo výuku např. v třídnických hodinách při přípravě vánoční besídky, na vycházkách, školním výletě, kde vedou neformální hovor. Více dokážou o své rodině vyprávět žáci z neproblémových svazků – ať manželských nebo nesezdaných. Žáci, kteří mají v rodině nějaký problém, se veřejně nesvěřují, stydí se před spolužáky. *„Obvykle poznám, že má někdo v mé třídě nějaký problém a zvažuji, jak se k němu přiblížit, aby se mi svěřil a já mu mohla pomoci. Ne vždy se mi to povede, při řešení problémů se spolužáky je to snazší než u problémů v rodině, někteří rodiče dávají jasně najevo, že mi do toho nic není“* uvedla učitelka. (Hana, 25 let praxe, učitelka 2. stupně)

Jedna z informantek uvedla, že rodiče mnohdy neuznají za potřebné škole oznámit změny rodinného soužití, že se rozvedli a matka během dvou let žila v nesezdaném soužití s různými partnery. Potvrdilo se to, když jsem získávala údaje pro tabulku u jednotlivých třídních učitelů.

6.11 Názor na nesezdané soužití – výhody x nevýhody pro žáky

Z rozhovoru vyplynulo, že všechny učitelky chápou tento způsob soužití jako jednu z dalších možností soužití dvou lidí příznačnou pro současnou dobu. Připouštějí, že v průběhu jejich pedagogické praxe se jejich pohled na nesezdané soužití měnil. *„V devadesátých letech minulého století to bylo ojedinělé, odsuzované, děti z takového svazku byly jakoby pod drobnohledem veřejnosti i učitele ve škole, většinou litovány. Dnes už je nesezdané soužití běžnou věcí.“* (Soňa, 25 let praxe, učitelka 1. stupně)

Dotázané informantky uznávají, že žít v nesezdaném svazku je záležitostí pouze těchto dvou lidí, kterých se to týká. Připouštějí, že v době nárůstu počtu žáků z nesezdaného soužití se zamýšlely nad příčinami, s některými rodiči, kteří před léty byli jejich žáky, na toto téma hovořily. Zjistily, že rodiče sňatek nezavrhuje, ale pouze odsouvají na pozdější dobu.

Všechny dotazované jsou vdané (kromě jedné), nesezdané soužití neodsuzují, ale přiznávají, že zastávají spíše tradiční model rodinného uspořádání: *„Já patřím ke generaci, kdy sňatek byl podmínkou společného soužití dvou lidí, neumím si představit, jak by rodiče reagovali, kdybych s někým bydlela a měla dítě.“* (Hana, 25 let praxe, učitelka 2. stupně) Tato učitelka zároveň uvedla: *„Nezajímá mě ani tak typ svazku rodičů žáka, ale především způsob výchovy, vztahy v rodině. Mnohdy nesezdané soužití funguje lépe než manželský svazek.“* (Hana, 25 let praxe, učitelka 2. stupně)

Jedna z dotazovaných učitelek je rozvedená, několik let žila v nesezdaném svazku, v současné době je sama. Učitelka Nina uvádí: *„Myslím si, že pro rozvedené partnery s dětmi je nesezdané soužití ze začátku určitě lepší než další manželství, může se objevit řada problémů, dochází ke konfliktům, soužití se rozpadne, partner prostě odejde a je to bez větších komplikací.“* (Nina, 25 let praxe, učitelka 1. stupně) Další učitelka uvedla: *„Pro žáky v nesezdaném soužití rozhodně nevidím žádné výhody, spíš pro jejich rodiče. Nevýhodou pro žáky je, když nesezdané soužití neplní správně všechny*

funkce rodiny, to ale platí i pro manželské svazky.“ (Anežka, 33 let praxe, učitelka 1. stupně)

Další z učitelek pokládá nesezdané soužití za osobní věc partnerů, ale osobně v něm nevidí nic pozitivního. *„Můj syn už deset let žije v nesezdaném soužití, mají dvě děti, o svatbě vůbec neuvažuje, označuje ji za přežitek staré doby, mě za staromódní. Oba jsou vysokoškoláci, finanční problémy nemají. Mrzí mě to, zdá se mi, jako by tím jeden druhého držel v šachu.“ (Jaroslava, 35 let praxe, učitelka 2. stupně)*

Informantky vnímají, že mezi manželstvím a nesezdaným soužitím existují právní odlišnosti výhodné či nevýhodné pro partnery. Pro žáky je vždy výhodou, když oba typy soužití rodičů jim poskytují kromě ekonomického zajištění pocit bezpečí, sounáležitosti k širší rodině, citové vazby a jistotu, že je milováno.

7 Závěry výzkumu a diskuse

Po roce 1989 začalo docházet k demografickým změnám, které vedly k odkládání manželství a porodnosti. Došlo k modernizaci společnosti, vývoji vzdělanosti, ekonomické nezávislosti, u mladých lidí se začala významně měnit hodnotová orientace. Tyto skutečnosti přispěly k nárůstu jak nesezdaného soužití bez dětí, ale také k nárůstu nesezdaného soužití, do kterého se rodí děti. Je proto důležité zkoumat, zda má toto soužití vliv na děti. Jako výzkumný soubor jsem zvolila učitelky základních škol, zajímal mě jejich pohled na tuto problematiku. Cílem výzkumu bylo zjistit, zda nesezdané soužití má dle názoru pedagogů vliv na žáky základní školy.

Z rozhovorů je patrné, že v posledních letech došlo k nárůstu nesezdaného soužití. V současné době došlo ke změně struktury třídních kolektivů. Dříve ve školách převažovali žáci z manželských rodin, ojediněle žáci rozvedených partnerů, v současnosti třetina žáků pochází z nesezdaného soužití. Veřejnost nesezdané soužití v minulosti odsuzovala a označovala za nevhodné pro výchovu dětí. Dnes už je chápáno jako běžný způsob soužití, které preferují zejména mladí lidé a berou ho jako způsob, jak lépe poznat partnera, zda se hodí do role budoucího manžela.

Informantky byly dotázány, zda rozhodnutí rodičů žít ve volném svazku ovlivňuje jejich vzdělání. Na dotaz odpovídaly rozdílně. Některé informantky se domnívají, že vzdělání to neovlivňuje a rozhodnutí spíše ovlivnila rodina, ve které vyrůstali. Tento fakt uvádí i Dunovský (1999), a to že z rodiny, sociálních vztahů v ní a způsobem výchovy bude dítě vycházet, až si založí svou vlastní rodinu. Ostatní informantky se domnívaly, že je kohabitace spíše rozšířena u rodičů se středním vzděláním, ale nezaručovaly své tvrzení pro nedostatečnou znalost vzdělání rodičů.

Z rozhovorů s učitelkami vyplynuly totožné názory na nesezdané soužití. Učitelky nesezdané soužití neodsuzují, ale přiznávají, že zastávají spíše tradiční model rodinného soužití. Matějček (1994) uvádí, že pro dítě nejsou příliš důležité vnější znaky rodiny. Není důležité, zda jsou vzájemné svazky jedněch s druhými zákonem potvrzeny či nepotvrzeny, ale dítě potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, přijímajícím. Tento názor potvrzují i učitelky základních škol. Dle jejich názoru má rozhodující vliv na dítě prostředí, ve kterém vyrůstá. Pokud je rodina fungující, vytváří

dítěti pocity bezpečí, jistoty, sounáležitosti a láskyplné vztahy, dle pedagogů nezáleží na typu rodinného soužití.

Informantky byly dotázány, zda a jak se na žácích projevuje nesezdané soužití rodičů, v kterém věkovém období výrazněji. Vyrůstá-li dítě v nesezdané rodině s vlastními (biologickými) rodiči, učitelky nepozorují žádný rozdíl ve vlivu na dítě. Zejména pro žáky mladšího školního věku je důležité, že v rodině žijí oba rodiče. Dle pedagogů žáky základní školy ovlivňuje způsob rodinného soužití rozdílně, podle věku. U mladšího školního věku děti především vnímají přítomnost obou rodičů v domácnosti a jejich vzájemný vztah. Jde-li o harmonické soužití partnerů, nesezdané soužití si ani neuvědomují a nemá na ně negativní vliv, nezpůsobuje žádné výrazné rozdíly. U žáků staršího školního věku podle výzkumu pedagogové zjišťují dopad především na psychiku žáků, kdy se vyrovnávají s rozvodem rodičů, s novým partnerem rodiče v nesezdaném soužití, se střídavou péčí, mnohem hůře než mladší žáci. Objevují se u nich kromě zhoršení prospěchu hlavně výchovné problémy. Stejně problémy podle pedagogů mají žáci z nefungujících manželských rodin.

V rozhovoru byli pedagogové také dotázáni, jak hodnotí tematické zpracování problematiky rodinného soužití v jednotlivých učebnicích. Nejvíce prostoru pro komunikaci se žáky na téma rodina, manželství, nesezdané soužití, jim poskytují předměty český jazyk, občanská výchova, rodinná výchova, cizí jazyky. Pedagogové uvádějí, že téma rodinné soužití je zpracováno v učebnicích občanské výchovy v dostatečné míře, aby žáci dokázali pochopit trendy současného rodinného soužití. V ostatních předmětech záleží na vyučujících, zda se chtějí tímto tématem zabývat podrobněji, nebo vůbec.

Závěr

V průběhu uplynulých šedesáti let došlo v Evropě, ale i v české společnosti k mnoha změnám v rodinném chování, jedná se o narůstání rozvodovosti manželství, o odklad uzavírání prvního sňatku, odklad narození prvního dítěte. Zvyšuje se podíl dětí narozených mimo manželství, tak i růst nesezdaného soužití. Jedná se nejen o nesezdaná soužití mladých lidí, která nahrazují dřívější „chození před manželstvím“, ale zvyšuje se i počet nesezdaných soužití, do kterých se rodí děti. Právě děti těchto nesezdaných svazků jsou předmětem mého zkoumání. Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jak pedagogové základních škol vnímají nesezdané soužití a zda má dle jejich názoru vliv na žáky.

Pro záměr výzkumu jsem použila kvalitativní šetření metodou polostrukturovaného rozhovoru. Rozhovory jsem provedla s osmi učitelkami různého věku, různé délky praxe, ze dvou základních škol. S každou učitelkou jsem hovořila jednotlivě, rozhovor byl veden podle návodných otázek.

Z rozhovorů s učitelkami vyplynuly v zásadě totožné názory na nesezdané soužití. Učitelky nesezdané soužití neodsuzují, ale většina zastává spíše tradiční model rodinného uspořádání. Všechny učitelky vnímají, že nesezdané soužití je nyní chápáno jako běžný způsob soužití, příznačné pro současnou dobu. Všimají si, že se v jejich třídách zvyšuje počet dětí z nesezdaných svazků. Učitelky nedokázaly jednotně říci, čím jsou tyto změny způsobovány. Shodují se, že jedním z důvodů odkládání sňatku může být změna hodnotové orientace mladých lidí, kteří odmítají závazky, jsou neochotní obětovat svou vlastní svobodu, měnit svůj způsob života. Všechny učitelky se však shodly, že pokud je rodina fungující, vytváří pro dítě pocity bezpečí, jistoty, sounáležitosti a láskyplné vztahy, již není rozhodující, v jakém svazku partneri žijí.

Z materiálu získaného prostřednictvím kvalitativního výzkumu lze vyvodit závěr, že dle pedagogů vždy záleží na způsobu výchovy, charakteru rodičů, vztahů mezi nimi, způsobu, jakým se dítěti věnují. Lze říci, že ve výchově dětí nezáleží ani tak na typu soužití, jako na jeho kvalitě. Z rozhovorů s učitelkami vyplynul stejný závěr, který uvádí i Matějček (1994). Pro harmonický vývoj žáka nejsou příliš důležité vnější znaky rodiny, ale je důležité vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, přijímajícím dítě s láskou.

Seznam použitých zdrojů

BOLOGNE, Jean Claude. *Svatby: dějiny svatebních obřadů na Západě*. Praha: Volvox Globator, 1997. ISBN 80-7207-054-1.

CAMPION, Mukti Jain. *Who's fit to be a parent?* New York: Routledge, 1995. ISBN 0415066840.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80--257-0807-1.

HAMPLOVÁ, Dana. *Postoje k manželství a rodičovství*. In FIALOVÁ, L. et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-87-7.

HAMPLOVÁ, Dana. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.

HAMPLOVÁ, Dana. *Nesezdané soužití - společné bydlení bez společné peněženky?* Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2015, 51, 261-78.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.

JANOŠOVÁ, Pavlína. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. V Praze: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-954-5.

KLÍMOVÁ CHALOUPKOVÁ, Jana a Petra ŠALAMOUNOVÁ. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004. ISBN 80-7330-062-1.

KUČERA, Milan. *Populace České republiky, 1918-1991*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1994. ISBN 80-901674-7-0.

LOVASOVÁ, Lenka. *Rodinné vztahy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-19-9.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-05-9.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-579-2.

RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-86429-01-6.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

SVOBODA, Jan a Leona JOCHMANNOVÁ. *Krizové situace výchovy a výuky*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2015. ISBN 978-80-7387-935-8.

VÍTEČKOVÁ, Miluše. *Nesezdané soužití párů s dětmi*. České Budějovice, 2011. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta zdravotně sociální.

WEISS, Petr. *Sexuologie*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2492-8.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním

Zákon č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku

Seznam příloh

Příloha č. 1 – struktura rozhovoru

Příloha č. 2 – ukázka realizovaného rozhovoru

Příloha č. 1 – struktura rozhovoru

- 1) Kolik let pedagogické praxe na ZŠ máte? Na kterém stupni?
- 2) Jak získáváte informace o rodinném prostředí svých žáků, jak s nimi pracujete?
- 1) Máte přehled, kolik žáků vaší třídy (a tříd, kde učíte) žije:
 - a) v manželské rodině
 - a) v nesezdaném svazku
 - b) v neúplné rodině
- 3) Srovnáte-li začátky své učitelské praxe se současností, došlo ke změnám v počtu žáků z manželských rodin a žáků z nesezdaného soužití (popřípadě neúplných rodin)?
- 4) Má podle vašeho názoru nesezdané soužití vliv na dítě? Jaký/jaký již ne?
- 5) Jak podle vaší zkušenosti žáci vnímají odlišnost svazku, ve kterém jejich rodiče žijí, jak o tom hovoří?
- 6) Je podle vaší zkušenosti rozdíl, vyrůstá-li dítě v neúplné rodině nebo v nesezdaném svazku?
- 7) Jaké problémy související s výukou/výchovou dětí z nesezdaného svazku jste museli řešit?
- 8) Komunikujete se žáky téma rodina, manželství, nesezdané soužití? Při jaké příležitosti?
- 9) Poskytují vám učebnice (vzdělávací plán) k tomu témata? Posuďte jejich vhodnost, zpracování.
- 10) Jaký je váš názor na nesezdané soužití, vidíte v něm výhody/nevýhody pro žáky?

Příloha č. 2 – ukázka realizovaného rozhovoru

1) Kolik let pedagogické praxe na ZŠ máte? Na kterém stupni?

Učím na prvním stupni ZŠ celkem 30 let.

2) Jak získáváte informace o rodinném prostředí svých žáků, jak s nimi pracujete?

Úplně první informace získám při zápisu dítěte do školy, kterého se pravidelně účastním, vyplňuji dotazník o rodičích. Další informace mi poskytnou učitelky MŠ, jsou při zápisu také přítomny, platí to jen u dítěte ze spádové oblasti školy. Další informace o rodinném prostředí získám v průběhu 1. třídy osobním kontaktem s rodiči a s žákem.

3) Máte přehled, kolik žáků vaší třídy (a tříd, kde učíte) žije:

- a) v manželské rodině
- b) v nesezdaném svazku
- c) v neúplné rodině

Vytvářím si ho v průběhu 1. třídy a jak se třídou postupuje do vyšších ročníků zjišťuji změny, zaznamenávám si je, abych předešla různým nedorozuměním při jednání s rodiči. Dá se říct, že si vedu soukromý deníček žáků své třídy, kam si zapisuji své postřehy o žákovi. V posledních letech se vede katalogový list žáka elektronicky, jsou v něm jen základní údaje – jména rodičů, známky, kázeňská opatření, nic jiného. Se svými žáky jsem každý den minimálně tři roky, než zase přebírám prvňáky, dá se tedy říci, že je mám prokouknuté skrz naskrz.

4) Srovnáte-li začátky své učitelské praxe se současností, došlo ke změnám v počtu žáků z manželských rodin a žáků z nesezdaného soužití (popřípadě neúplných rodin)?

Určitě ke změnám došlo, na počátku mé praxe jsem ve třídě měla žáky převážně z manželských rodin, ojedinele děti rozvedených rodičů. Postupně dětí z rozvedených svazků přibývalo, v průběhu se měnily v nesezdané soužití s novým partnerem. Nesezdané svazky vlastních mladých rodičů se začaly objevovat až v prvním desetiletí 21. století, myslím si, že to byl módní trend, podobat se jiným evropským zemím nebo projev určitého vítězství nad starým zkostrnatělým režimem, to je však jen můj osobní názor. V posledních letech ale

pozorují, že nesezdaných soužití vlastních rodičů tolik nepřibývá, převažují svazky rozvedených partnerů.

5) Má podle vašeho názoru nesezdané soužití vliv na dítě? Jaký/jaký již ne?

Musíme rozlišovat o jaké nesezdané soužití jde. Žijí-li mladí svobodní lidé spolu, narodí se jim dítě, dávám tento nesezdaný svazek na stejnou úroveň jako manželský, mohou tam být rozdíly vycházející ze způsobu výchovy, na vzdělání rodičů atd. Nesezdaný svazek rozvedených rodičů určitě přináší dítěti určité citové trauma, hůře si zvyká na všechny změny.

6) Jak podle vaší zkušenosti žáci vnímají odlišnost svazku, ve kterém jejich rodiče žijí, jak o tom hovoří?

Na začátku školní docházky se dá říci, že žáci z nesezdaného soužití vlastních rodičů žádnou odlišnost nevnímají, jen snad odlišná příjmení. Dojde-li v průběhu k rozpadu manželství a vytvoření nesezdaného svazku s novým partnerem, odlišnost ostře vnímají, hovoří o tom, postupně si zvykají a odlišnost se zmenšuje.

7) Je podle vaší zkušenosti rozdíl, vyrůstá-li dítě v neúplné rodině nebo v nesezdaném svazku?

Rozdíl určitě je, myslím, že děti v neúplné rodině jsou nešťastnější, chybí jim druhý rodič, stýská se jim nebo závidí ostatním. Měla jsem ve třídě žáka, žil jen s maminkou, tatínek mu zemřel, snášel to mnohem lépe než žák z nesezdané rodiny, kdy rozvedený otec se o něj vůbec nezajímal. Nesezdaný svazek rozvedených partnerů může dobře fungovat, dítě si postupně zvykne a má pocit úplné rodiny.

8) Jaké problémy související s výukou/výchovou dětí z nesezdaného svazku jste museli řešit?

Na prvním stupni ZŠ problémy srovnatelné s manželskou rodinou, týká se to adaptace na školní prostředí, přípravou na vyučování, samostatnost a chování dítěte. U nesezdaného soužití pozornost při oslovování rodičů, problémy související se střídavou péčí.

9) Komunikujete se žáky téma rodina, manželství, nesezdané soužití? Při jaké příležitosti?

Ano, toto téma je součástí prvouky v první a druhé třídě, děti rády vyprávějí o své rodině, vědí, co je manželství, svatba, ženich a nevěsta, některé se svatby účastnily. Téma nesezdané soužití příliš nediskutuji, ale podstatu jsem jim vysvětlila vhodným způsobem pro mladší školní věk.

10) Poskytují vám učebnice (vzdělávací plán) k tomu témata? Posuďte jejich vhodnost, zpracování.

Ano, v jejich zpracování nevidím problém, jde o základní informovanost o existujících rodinných svazcích vhodnou jejich věku. K objasňování podrobných důvodů nevidím v tomto věku smysl.

11) Jaký je váš názor na nesezdané soužití, vidíte v něm výhody/nevýhody pro žáky?

Nesezdané soužití beru jako jednu z možných forem rodinného soužití v současné době, jde o svobodné rozhodnutí jednotlivců, mají právo volby a různé osobní důvody. Pro žáky v něm rozhodně nevidím žádné výhody, spíš pro jejich rodiče. Nevýhodou pro žáky je, když nesezdané soužití neplní správně všechny funkce rodiny, to ale platí i pro manželské svazky. Osobně jsem pro manželství, jeho tradice, citové příbuzenské vztahy, větší odpovědnost, znám případy, kdy nesezdaní partneři třeba po dvaceti letech do manželství vstoupí.